

NILF-rapport 2001–10

Kjøttpriser fra bonde til butikk

Utvikling i bruttomarginer på produkter av svin og storfe fra 1998 til 2001

Meat Prices from Farm to Foodstore

Development of gross margins for pork and beef products from 1998 to 2001

Jon Løyland
Ivar F. Pettersen
Harald K. Selte
Lars-Erik Becken
Ola Flaten

Tittel	Kjøttpriser fra bonde til butikk. Utvikling i bruttomarginer på produkter av svin og storfe fra 1998 til 2001
Forfattere	Jon Løyland, Ivar F. Pettersen, Harald K. Selte, Lars-Erik Becken, Ola Flaten
Prosjekt	Avgrenset marginstudie (A833)
Utgiver	Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF)
Utgiversted	Oslo
Utgivelsesår	2001
Antall sider	52
ISBN	82-7077-419-7
ISSN	0805-7028
Emneord	matpriser, prisutvikling, bruttomarginer

Litt om NILF

- Forskning og utredning angående landbrukspolitikk, matvaresektor og -marked, foretaksøkonomi, nærings- og bygdeutvikling.
- Utarbeider nærings- og foretaksøkonomisk dokumentasjon innen landbruket; dette omfatter bl.a. sekretariatsarbeidet for Budsjettnemnda for jordbruket og de årlige driftsgranskingene i jord- og skogbruk.
- Gir ut rapporter fra forskning og utredning. Utvikler hjelpemidler for driftsplanlegging og regnskapsføring.
- Finansieres over Landbruksdepartementets budsjett, Norges forskningsråd og gjennom oppdrag for offentlig og privat sektor.
- Hovedkontor i Oslo og distriktskontor i Bergen, Trondheim og Bodø.

Forord

Denne rapporten er resultat av et felles prosjekt gjennomført av Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) og ECON Senter for økonomisk analyse a.s. Landbruksdepartementet er oppdragsgiver.

Prosjektet har hatt en referansegruppe bestående av representanter for handelen ved Coop Norge Dagligvare, Hakon-Gruppen, NorgesGruppen, Rema 1000 Norge og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon (HSH) og representanter for kjøttindustrien ved Finsbråten, Gilde, KLF Kjøttbransjens Landsforbund, Norsk Kjøtt og PRIOR Norge. Konkurransetilsynet har hatt en observatør i referansegruppen. Referansegruppen har kommet med innspill og drøftet metode og prosess, men har ikke blitt forelagt verken foreløpige eller endelige resultater før rapporten overleveres oppdragsgiver.

Gjennomføringen av undersøkelsen har vært helt avhengig av nært samarbeid med handelen og kjøttbransjen. Det har vært nødvendig å hente inn detaljert informasjon fra både handel og industri av konfidensiell art for videre bearbeiding. Til tross for at dette har vært en arbeidskrevende prosess, har de aller fleste involverte bedrifter vært velvillige til å avgi informasjon.

Jon Løyland har vært prosjektleder fra NILF og Ivar F. Pettersen ansvarlig fra ECON. Harald K. Selte fra ECON har skrevet store deler av rapporten og gjort beregninger sammen med Lars-Erik Becken, ECON, som også har stått for mye av datainnsamlingen. Ola Flaten fra NILF har skrevet deler av rapporten og også stått for datainnsamling.

NILF og ECON er faglig ansvarlige for beregningene og resultatene i rapporten.

Oslo, mai 2001

Leif Forsell, NILF
Haakon Vennemo, ECON

Innhold

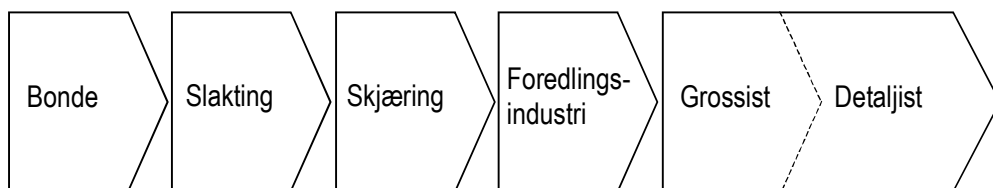
SAMMENDRAG	1
SUMMARY	5
1 INNLEDNING/BAKGRUNN	9
2 KORT OM UTVIKLINGSTREKK I KJØTTBRANSJEN OG DAGLIGVAREHANDELEN	13
2.1 Litt om kostnadsstruktur og økonomisk resultat	14
2.2 Utvikling i viktige kostnadskomponenter	16
2.3 Sammendrag.....	19
3 DATAGRUNNLAG OG METODE	21
3.1 Bakgrunn	21
3.2 Innsamling av data	22
3.3 Metode.....	27
3.4 Mulige metodeproblemer	29
4 UTVIKLING I BRUTTOMARGINER.....	33
4.1 Utvikling i forbrukerpriser	33
4.2 Marginutvikling.....	36
4.3 Bruttomarginer på de enkelte ledd i verdikjeden.....	45
4.4 Oppsummering.....	46
LITTERATUR.....	51

Sammendrag

Denne rapporten er utarbeidet for å belyse utviklingen i bruttomarginer i kjøttsektoren. Utgangspunktet for undersøkelsen var en rapport fra høsten 2000 som viste at prisene til bonde og engrosprisene på hele slakt falt betydelig i 1999 og 2000, uten en tilsvarende nedgang i forbrukerprisene, målt ved et utvalg representantvarer fra konsumprisindeksen. Dette fikk betydelig politisk interesse, og Landbruksdepartementet tok initiativ til en undersøkelse for raskt å få belyst hvordan utviklingen i marginer hadde vært i kjøttindustrien og i handelen.

Ambisjonene for undersøkelsen har vært å kartlegge utviklingen i bruttomarginene på de forskjellige ledd i verdikjeden, ikke å forklare hvorfor marginene har utviklet seg slik de har. Som bakgrunn er det tatt med et kapittel om utviklings-trekk i kjøttbransjen og dagligvarehandelen, om kostnadsstruktur, økonomisk resultat og utvikling i viktige kostnadskomponenter.

Undersøkelsen er gjort på et begrenset utvalg kjøttvarer. Vareutvalget er i hovedsak gjort blant representantvarer i konsumprisindeksen. Opplegget for undersøkelsen har vært å ta utgangspunkt i identifiserte produkter i detaljhandelen og følge disse bakover gjennom de forskjellige ledd i verdikjeden tilbake til primærprodusenten (bonden). Den typiske verdikjeden for kjøttprodukter er vist i figuren under.

Fra de forskjellige leddene i verdikjeden er det innhentet opplysninger om netto innkjøpspriser korrigert for rabatter og utsalgspriser for kjøtt(råvaren) eksklusiv merverdiavgift og om hvem som har levert varene. I tillegg er det innhentet diverse opplysninger for å kontrollere for evt. endringer i arbeidsfordeling mellom leddene i verdikjeden i løpet av undersøkelsesperioden.

Bruttomarginen er beregnet som differanse mellom utsalgspris og innkjøpspris for kjøtt(råvaren) og skal dekke fortjeneste og alle andre kostnader enn kjøtt(råvaren). Imidlertid kan «avskjær» eller andre biprodukter ha en verdi som kommer i tillegg til hovedproduktet, og som ikke kommer med i bruttomarginen. Det er også viktig å være oppmerksom på at 1 kg ferdigvare sjelden korresponderer med 1 kg råvare fordi det kan være svinn eller biprodukter som gjør at det brukes mer enn 1 kg kjøtt(råvare), eller det kan være tilsetning av andre råvarer som gjør at det brukes mindre enn 1 kg kjøtt(råvare).

Opplysningene på detaljistnivå er innhentet for forskjellige kjeder under de fire store paraplykjedene i dagligvarehandelen. Opplysningene er innhentet for

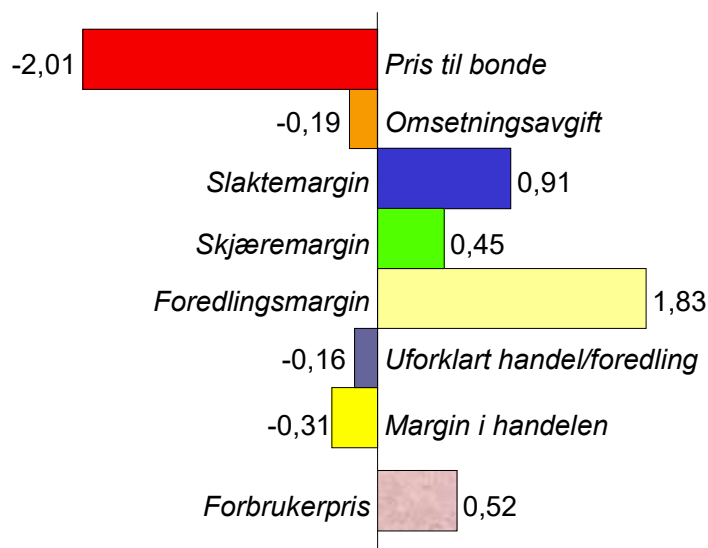
10 tidspunkter i tiden fra november 1998 til februar 2001, dvs. med 3 måneders mellomrom. Samme tidspunkter er brukt for leddene bakover.

For hver enkelt vare, for eksempel kjøttdeig, er det beregnet gjennomsnittlig bruttomargin¹ for de forskjellige leddene i verdikjeden og for de 10 tidspunktene. Resultatene for enkeltvarene presenteres ikke, men brukes til å beregne bruttomarginer for grupper av produkter av svinekjøtt, storfekjøtt og blandede produkter samt for disse gruppene samlet, vektet med forbruksvekter.

I forhold til prisutviklingen i konsumprisindeksen på tilsvarende grupper av kjøttvarer, viser resultatene fra denne undersøkelsen relativt store utslag fra periode til periode. Nærmere studier av dette tyder på at metoden som her er brukt, er relativt følsom for kampanjepriser på enkeltprodukter. Sett over hele undersøkelsesperioden bortsett fra november 1998 hvor datagrunnlaget er tynt, viser gruppene av varene i denne undersøkelsen noe gunstigere (ca. 2 prosentpoeng) prisutvikling til forbruker enn tilsvarende grupper i konsumprisindeksen.

Hovedresultater i form av endring i bruttomargin i kroner per kg forbruksvare for alle produkter i undersøkelsen fra november 1998/februar 1999 til november 2000/februar 2001 er vist i figuren under.

Endring i bruttomargin i kroner per kg forbruksvare fra vinteren 1998/1999 til vinteren 2000/2001, alle produkter i undersøkelsen

Fra vinteren 1998/1999 til vinteren 2000/2001 ble prisen til bonde redusert med 2,01 kroner² per kg ferdigvare.³ Tidsperioden dekker prisfallet til bonde og på helt slakt gjennom 1999 og 2000, og oppgangen igjen fra høsten 2000. Bruttomarginene i kjøttindustrien økte i denne perioden, mest tydelig i foredlingsindustrien hvor marginen økte med 1,83 kroner per kg ferdigvare (tilsvarer ca. 11 prosent økning), men økningen i slaktemargin er også betydelig og utgjør den relativt største

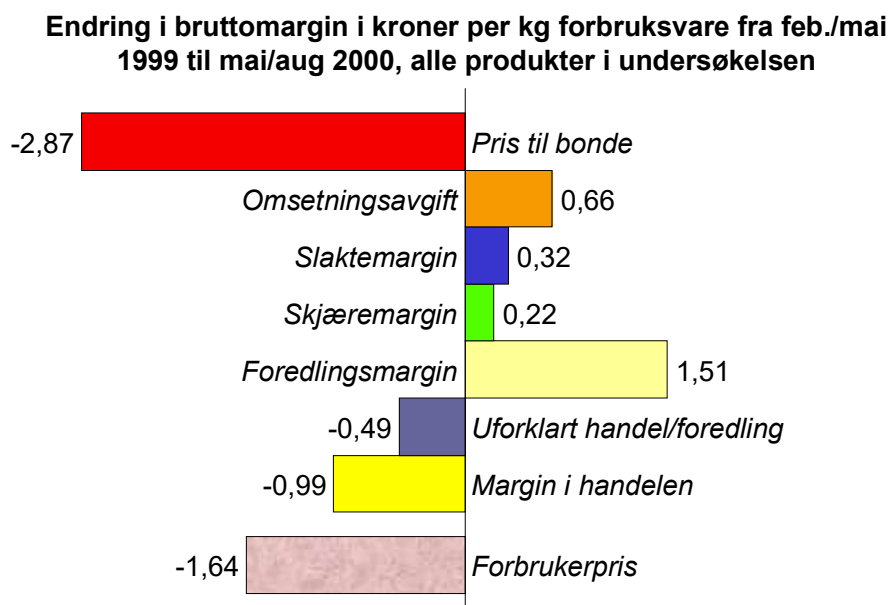
¹ Veid etter kjedens markedsandel.

² Alle endringer er i nominell kroneverdi, dvs. at de ikke er justert for inflasjon.

³ Per kg ferdigvare er det brukt 0,5 kg storfekjøtt avregnet til bonde og 0,57 kg svinekjøtt avregnet til bonde.

økningen (37 prosent). Bruttomarginen i handelen ble redusert med 0,31 kroner per kg, og forbrukerprisen gikk opp med 0,52 kroner per kg.⁴

Observasjonene fra november 1998 er ikke like komplette som øvrige perioder fordi enkelte bedrifter ikke har klart å finne så gammel informasjon. Videre kan de siste observasjonene fra november 2000 og februar 2001 skille seg noe ut pga. kostnadskrevende tiltak mot kugalskap og økningen i pris til bonde og priser på hele slakt. Figuren under viser endring i bruttomargin i kroner per kg forbruksvare når en ser bort fra disse periodene, dvs. februar/mai 1999 til mai/august 2000.

Denne tidsperioden dekker stort sett prisetallet til bonde og på hele slakt gjennom 1999 og 2000, og prisen til bonde gikk ned 2,87 kroner per kg ferdigvare. Bruttomarginene i kjøttindustrien økte også i denne perioden, mest tydelig i foredlingsindustrien hvor marginen økte med 1,51 kroner per kg, men ikke så tydelig i slakte- og skjæreleddene. Bruttomarginen i handelen ble redusert med 0,99 kroner per kg, og forbrukerprisen gikk ned med 1,64 kroner per kg.⁵

Avslutningsvis vil vi understreke at økte/reduerte bruttomarginer ikke nødvendigvis innebærer økt/reduert fortjeneste fordi evt. endringer i andre kostnader enn kjøtttråvarene må dekkes av bruttomarginen. Tilsvarende innebærer heller ikke uendrede bruttomarginer nødvendigvis uendret fortjeneste.

⁴ Betegnelsen «Uforklart handel/foredling» angir differansen mellom de nettopriser foredlingsindustrien har oppgitt å selge produkter for, og de nettopriser handelen oppgir å ha betalt.

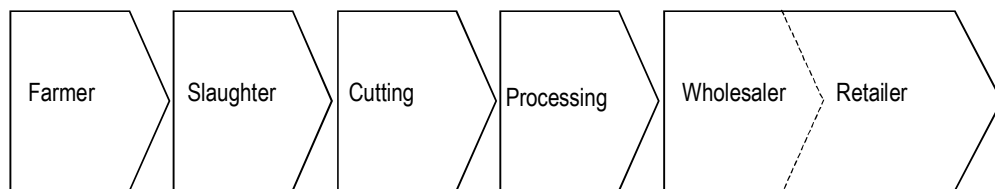
⁵ Ettersom årstid for sammenligning ikke er det samme for den siste figuren kan det tenkes at endringene til dels kan tilskrives sesongmessig variasjon.

Summary

This report presents the development of gross margins in the meat sector. The survey is based on a report published in autumn 2000, which showed that farm gate prices and carcass wholesale prices fell significantly in 1999 and 2000, without a corresponding drop in consumer prices⁶. The situation aroused considerable political interest, and thus the Norwegian Ministry of Agriculture initiated a study in order to quickly elucidate the development of gross margins within the meat industry and in the wholesale and retail trade.

The survey's primary objective was to map the development of gross margins throughout the entire marketing channel, and not to analyse the causes of the trends observed. As background material, one of the chapters discusses trends in the meat-processing sector and food retail industry, cost structures, financial results and important cost components.

The survey was conducted on a limited selection of meat products, chosen among certain representative goods from the consumer price index. After identifying a selection of products, these were followed backwards through the marketing channel to the primary producer (farmer). The typical marketing channel for meat products is shown in the diagram below.

From each level of the marketing channel, the following data was collected: net purchasing prices, corrected for discounts, selling prices for meat raw material (excluding VAT), as well as information about suppliers. In addition, any changes in the division of labour between the various levels of the marketing channel in the survey period were recorded.

Gross margins are calculated as the difference between the selling and purchasing price of meat raw material, and should cover profits and all other costs than the meat raw material. However, by-products can have additional value, but are not included in the gross margins except for by-products from the slaughtering. Furthermore, it should be noted that 1 kg finished product seldom corresponds to exactly 1 kg raw material. Usually, either more than 1 kg meat raw material is used (due to losses or other by-products), or less than 1 kg, in the case of composite products containing non-meat products as well.

⁶ as determined in a selection of representative goods of the consumer price index

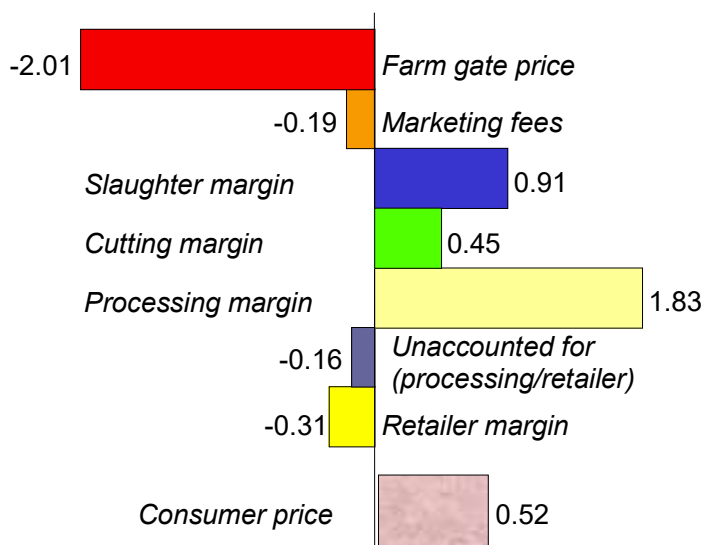
Data at the retail level was collected from various chain stores belonging to the four major Norwegian food retailing companies. Prices were sampled ten times, at 3 month intervals, between November 1998 and February 2001. Data collection at the other levels of the marketing channel was conducted simultaneously.

For each individual product, e.g. ground meat, the average gross margin⁷ for the different levels of the marketing channel and for each sampling date was calculated. The results for single products are not presented, but are used to calculate gross margins for product groups of pork, beef and mixed products, as well as an overall average. The results are weighted according to the products' relative weight in the consumer price index.

Compared to the development of the consumer price index for similar groups of meat products, the results of this survey show relatively large variations between periods. A closer examination showed that the method used in the survey is rather sensitive to promotional prices for individual products. For the survey period as a whole (excluding November 1998, where data was scant), the goods examined in this survey had a slightly more favourable consumer price development than similar product groups in the consumer price index.

The main results, expressed as changes in gross margins for all products during the entire survey period, are shown in the figure below.

Changes in gross margin, as NOK per kg consumer goods from winter 1998/99 to winter 2000/01 for all products in the survey

From winter 1998/99 to winter 2000/01, farm gate prices were reduced by NOK 2.01⁸ per kg finished product.⁹ This period covers a phase of declining farm gate and carcass prices in 1999 and 2000, as well as a phase of rising prices starting in

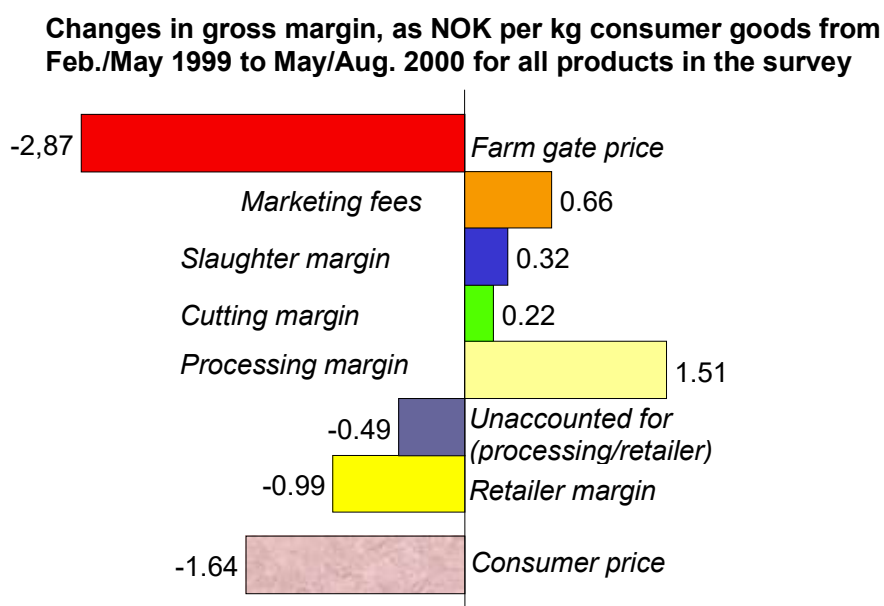
⁷ weighted according to the chain's market share

⁸ all changes expressed as nominal values, i.e., they are not adjusted for inflation

⁹ 0.5 kg beef and 0.57 kg pork (purchased from farmer) are used as a standard value for each kg finished product

autumn of 2000. During the survey period, the gross margins in the meat industry increased. The greatest increase was observed in the meat-processing industry, with NOK 1.83 per kg finished product (equal to a 11 % rise). The increase in slaughter margin is also significant and represents the largest relative growth (37 %). The gross margin in the food retail industry was reduced by NOK 0.31 per kg, and the consumer price rose by NOK 0.52 per kg.¹⁰

The observations from November 1998 are not as complete as for the other sampling periods, since some enterprises were not able to procure such old data. Data from the last two sampling dates (Nov. 2000 and Feb. 2001) may also show some deviation due to costly BSE prevention measures. In addition, farm gate and carcass prices rose again in this period. The changes in gross margins, excluding the above-mentioned 'exceptional' periods, are shown in the figure below.

This period more or less covers the phase of declining farm gate and carcass prices in 1999 and 2000. Farm gate prices declined by NOK 2.87 per kg finished product. During the period, the gross margins in the meat industry also increased. The greatest increase was observed in the meat-processing industry, with NOK 1.51 per kg finished product. The gross margin increase for slaughter and cutting was not as pronounced. The gross margin in the food retail industry was reduced by NOK 0.99 per kg, and the consumer price declined by NOK 1.64 per kg.¹¹

Finally, we would like to emphasize that increased (reduced) gross margins do not necessarily imply increased (reduced) profits. This is due to the fact that all other costs (except for meat raw material) have to be covered by the gross margin. Accordingly, stable gross margins do not imply that profits remain unchanged.

¹⁰ the term «Unaccounted for (processing/retailer)» includes the difference between the net prices supposedly charged by the processing industry for their products and the net prices supposedly paid by the retail industry for these products

¹¹ some changes may be due to seasonal variations

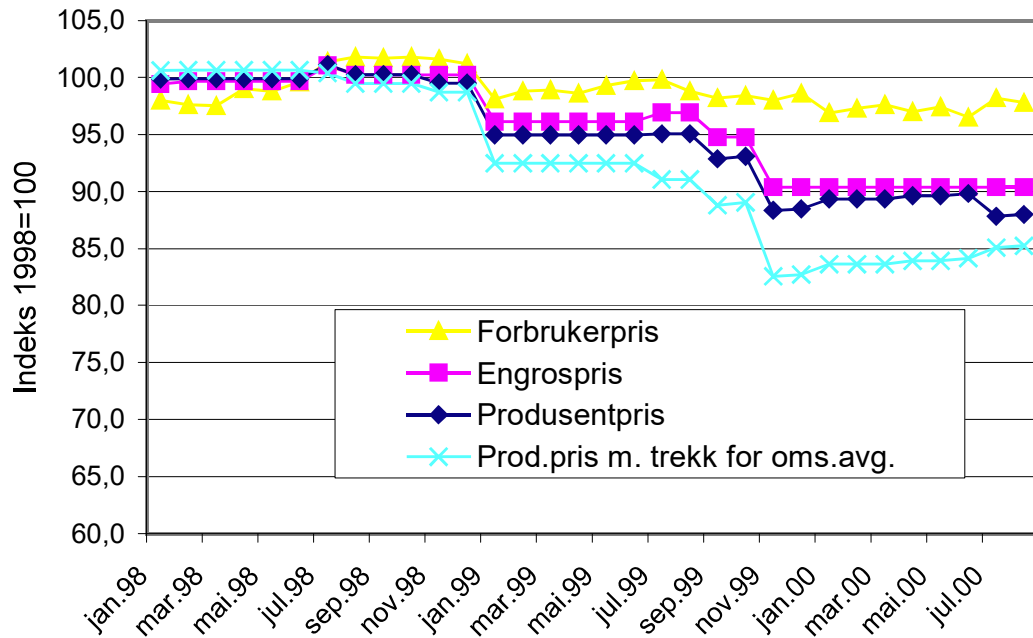
1 Innledning og bakgrunn

Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) la i september 2000 fram rapporten «Matpriser 1980–2000. Utvikling i forbruker-, engros og produsentpriser» (Løyland og Gudem 2000). Undersøkelsen var en del av oppfølgingen av et forprosjekt som munnet ut i rapporten «Matens pris» (Strøm 1999).

I tillegg til at rapporten fra høsten 2000 viste den langsiktige prisutviklingen, viste den også utviklingen måned for måned fra januar 1998 til august 2000¹². Rapporten viste bl.a. at det i 1999 og 2000 var en betydelig nedgang i prisene til bøndene¹³ og i engrosprisene på hele slakt av svin og storfe, mens det ikke var en tilsvarende nedgang i forbrukerprisene på kjøttvarer. Dette framgikk bl.a. av figurene 5.7 og 5.9 i rapporten, gjengitt nedenfor som figur 1.1 og figur 1.2.

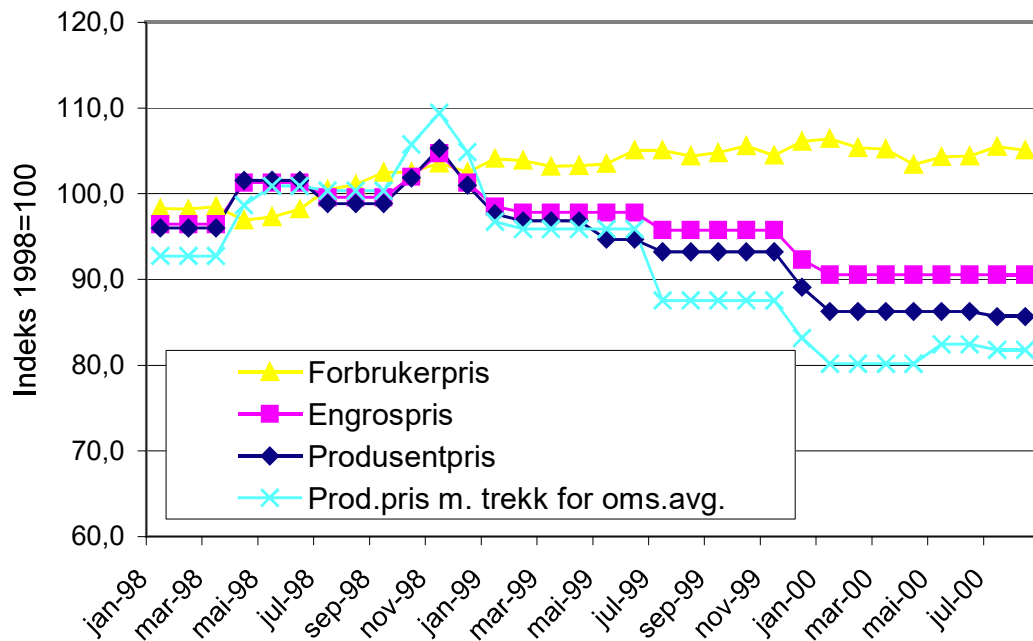
¹² Oversikt over den månedlige prisutviklingen blir løpende ajourført på NILFs nettsider, www.nilf.no

¹³ Både med og uten trekk for omsetningsavgift.

Figur 1.1 Månedlig prisutvikling for produkter av storfekjøtt på forbrukernivå, hele og halve slakt på engros- og produsentnivå. 1998=100

Kilde: Løyland og Gudem (2000:45)

Figur 1.2 Månedlig prisutvikling for produkter av svinekjøtt på forbrukernivå, hele og halve slakt på engros- og produsentnivå. 1998=100

At prisene til forbruker hadde økt mer/gått mindre ned enn prisene til produsent og på engrosnivå, fikk mye oppmerksomhet i media. Det ble umiddelbart stilt spørsmål om kjøttindustrien og/eller handelen hadde økt sine marginer. Dette spørsmålet var ikke belyst i Løyland og Gudems rapport.

Kort tid etter at rapporten var lagt fram, bad derfor Landbruksdepartementet NILF om raskt å gå videre med en undersøkelse slik at marginutviklingen i foredlingsindustrien og handelen kunne bli belyst. Det ble lagt vekt på å få fram resultater raskt og at undersøkelsen ble avgrenset slik at dette var mulig.

Aktørene i både handelen og kjøttindustrien engasjerte seg etterhvert sterkt i hvordan et slikt prosjekt burde gjennomføres. Det ble også ønsket at andre forskningsmiljøer enn NILF skulle delta i gjennomføringen. På bakgrunn av dette bad Landbruksdepartementet om at det skulle opprettes en referansegruppe der handelen og kjøttindustrien var representert, og at NILF skulle samarbeide med ECON Senter for økonomisk analyse om undersøkelsen. Dette ble tatt til følge.

Etter en videre prosess med innspill fra referansegruppen og med avklaringer mellom aktører i undersøkelsen og Landbruksdepartementet, lå selve undersøkelsen mer eller mindre på is fram til begynnelsen av februar 2001, da Landbruksdepartementet bad NILF og ECON om å gjenoppta undersøkelsen.

Underveis i prosessen har den avgrensede undersøkelsen blitt utvidet noe, hovedsakelig i dybden, ved at en har søkt å belyse utviklingen i bruttomarginer på alle ledd fra handelen og tilbake til bonden. Undersøkelsen er også blitt noe utvidet i bredden, dvs. i utvalg av produkter. Fortsatt er vareutvalget stort sett begrenset til kjøttprodukter som inngår i konsumprisindeksen, men blant disse er det tatt med en del blandingsprodukter som ikke er gruppert som produkter av enten storfe eller svin. Dette gir et noe bredere grunnlag for å belyse marginutviklingen i foredlingsindustrien og gjør antakelig produktspekteret noe mer representativt i forhold til anvendelse av hele slakt.

I tillegg til produkter av storfe- og svinekjøtt, bad Landbruksdepartementet også om at marginutviklingen for kylling skulle belyses. Bakgrunnen for dette var bl.a. at en ønsket å ha med produkter som er interessante i et grensehandelsperspektiv. Etter at data er samlet inn, har det imidlertid vist seg at datagrunnlaget ble for tynt til at det kunne publiseres resultater for kylling. Dette skyldes både varierende kvalitet på data og hensynet til at konfidensielle opplysninger fra enkeltaktører ikke skal offentliggjøres.

Mens både produsentprisene og engrosprisene på hele slakt falt i 1999 og holdt seg på et lavt nivå til og med sommeren 2000, gikk både produsentprisene og engrosprisene på hele slakt oppover igjen utover høsten 2001. I undersøkelsen er det innsamlet, bearbeidet og analysert data fra og med november 1998 til og med februar 2001.

Det understrekes at undersøkelsen ikke belyser utviklingen i fortjeneste, men bruttomarginer, dvs. differansen mellom salgspris og innkjøpspris på ulike nivåer for kjøttprodukt eller kjøtttråvare. Bruttomarginen må således dekke både andre

kostnader enn selve kjøttråvaren og evt. fortjeneste. I kapittel 2 refereres tall som viser at lønnsomheten i store deler av kjøttindustrien har vært fallende i perioden.

2 Kort om utviklingstrekk i kjøttbransjen og dagligvarehandelen

I Norge har det lenge vært en tendens til at en mindre andel av husholdsutgiftene brukes på mat. I 1999 var andelen nede på 11,7 prosent (SSB 2000). I perioden 1997–99 utgjorde utgifter til kjøtt i underkant av 7 000 kroner per hushold, dvs. 2,6 prosent av forbruksutgifter i alt.

Forbruket av kjøtt har økt de siste årene (BFJ 2000). Fjørfe kjøtt har økt mest. Særlig er salget av bearbejdede produkter med fjørfe kjøtt i vekst. Det er for øvrig en generell oppfatning at forbruket av mer foredlet mat øker. Hyppigere restaurant- og kafébesøk er også en del av denne trenden.

Innen kjøtt og kjøttvarer har antall bedrifter¹⁴ vært bortimot konstant på om lag 250 stk. fra 1995 til 1999 (SSB 2001). Strukturen er likevel endret. I samme periode er flere bedrifter blitt mer spesialiserte (for eksempel færre slaktelinjer og deltakelse i færre ledd i verdikjeden). Graden av konsentrasjon kan også være endret, ved at store bedrifter står for en større del av produksjonen, men SSB gir ingen opplysninger om dette.

Antall sysselsatte i kjøttbransjen har økt jevnt fra 10 862 personer i 1995 til 12 010 personer i 1999. Brutto produksjonsverdi¹⁵ i kjøtt- og kjøttvarebransjen økte

¹⁴ Bedrift defineres av SSB som en lokalt avgrenset funksjonell enhet hvor det hovedsakelig drives aktiviteter som faller innenfor en bestemt næringsgruppe. Dette betyr at de enkelte produksjonsanlegg i for eksempel Norsk Kjøtt regnes som egne bedrifter.

¹⁵ Brutto produksjonsverdien i industristatistikken defineres som summen av: produksjon for egen regning, reparasjonsarbeid utført for kunder, leiearbeid utført for andre, andre inntekter og bruttofortjeneste på salg av handelsvarer. I følge SSB korresponderer bruttoproduksjonsverdi bra med omsetning. Selv om begrepene ikke er identiske, er de sammenlignbare.

fra 22,3 milliarder kroner i 1995 til 27,7 milliarder kroner i 1999. I samme tidsperiode økte bearbeidingsverdi til markedspriser¹⁶ fra 2,2 til 3,6 milliarder kr.

Kjøttssamvirket (Norsk Kjøtt) har en sterk stilling innen førsteleddsomsetningen av kjøtt med en slakteandel på om lag 75 prosent. For skjæring og foredling har Norsk Kjøtt en andel på henholdsvis 50 og 45 prosent (av volum produsert vare), Nersten (2001). Av de andre er skjærebedriften Yggeseth AS eid av Norsk Kjøtt.

På 1980- og 1990-tallet skjedde det store endringer innen omsetningen av dagligvarer i Norge¹⁷. De største endringene skjedde før 1998. I 1990 dekket de fire store kjedegrupperingene – Coop, Hakon Gruppen, NorgesGruppen og Rema 1000 – 46 prosent av omsetningen. I 1994 stod de for bortimot all omsetning (97 prosent), Haga *et al.* (1997:20). Samtidig er grossistledet blitt integrert med dagligvarekjedene, og kjedene har i større grad tatt kontroll med vareflyten fra produsent til butikk. For kjøttvarer har imidlertid denne utviklingen ikke kommet like langt som for andre produktgrupper. Produsentene er fortsatt i hovedsak ansvarlig for transport til butikkene. Private merkers andel av omsetningen steg lenge, men har vært relativt stabil de to siste årene (ACNielsen 2001:192), og utgjør nå minst 10 prosent av total omsetning i dagligvarehandelen. Videre går utviklingen i retning av nordiske/internasjonale kjeder som ønsker å samle innkjøpsfunksjonene gjennom sentrale innkjøpsavtaler.

I 1999 omsatte de fire kjedegrupperingene dagligvarer for 96,6 milliarder kr, en økning på 4,9 milliarder kroner fra 1998. De fire grupperingene utgjorde 99,3 prosent av dagligvareomsetningen i Norge per juni 2000 (ACNielsen 2001:11). Gruppen «Øvrige», som består av selvstendige kjeder og butikker, økte med 0,4 prosentpoeng fra 1999 til 2000. Det er Smart Club alene som har bidratt med vekst i denne gruppen.

Antall dagligvarebutikker på 1990-tallet sank jevnt, og i gjennomsnitt med tre prosent per år. Per juni 2000 var det i alt 4 589 dagligvarebutikker i Norge (ACNielsen 2001:29). Lavpriskjedene i norsk dagligvarehandel etablerte seg på 1980-tallet. Lenge ble en stadig større andel av dagligvarene omsatt i lavpriskjedene. Fra 1998 til 1999 var andel omsetning i ulike typer dagligvarebutikk uendret (ACNielsen 2000:35; 2001:30).

2.1 Litt om kostnadsstruktur og økonomisk resultat

Råvarekostnader har stor betydning for kostnadsbildet i kjøttindustrien. Tall fra de siste års regnskap for Kjøttssamvirket (inkludert alle datterselskaper) viser at forbruk av innkjøpte varer utgjør om lag 2/3 av driftskostnadene. For aktører utenfor Kjøttssamvirket utgjorde vareforbruket ca. 70 prosent av driftskostnadene i 1998 og 1999 (Kjøttbransjens Servicekontor 2001¹⁸).

Deretter utgjør lønn (inkludert arbeidsgiveravgift, folketrygdavgift, pensjonskostnader m.m.) den største kostnadsposten. Lønnskostnadenes andel av drifts-

¹⁶ Brutto produksjonsverdi fratrukket produktinnsats.

¹⁷ For en nærmere beskrivelse av utviklingstrekk og framtidsutsikter for norsk varehandel, se for eksempel Selnes (2000).

¹⁸ Analysen er basert på opplysninger fra nærmere 30 kjøttbedrifter, som alle er tilsluttet Kjøttbransjens Landsforbund. De nyeste tall er fra 1999.

kostnadene i Norsk Kjøtt økte fra under 18 prosent i 1998 og 1999 til nesten 20 prosent i 2000. Hos de andre aktørene utgjorde lønnskostnader i underkant av 15 prosent av driftskostnadene i 1998 og 1999 (Kjøttbransjens Servicekontor 2001). Andre betydelige driftskostnader er knyttet til bl.a. salg og reklame, bygninger, teknisk utstyr og transport.

Forskjeller i kostnadsstruktur må vurderes i forhold til at aktørene utenfor Kjøttens samvirke er sterkere representert på skjære- og foredlingsleddet enn på slakt. Dessuten er enkelte av de andre aktørene små bedrifter (til dels familiedrevet), hvor beregning av lønnskostnader kan være noe mer usikker.

Driftsresultatet i Norsk Kjøtt har vist en nedadgående trend de siste årene; 199 millioner kroner i 1998, 42 millioner kroner i 1999 og -98 millioner kroner i 2000. Sum driftsinntekter har vært om lag 10 milliarder kroner per år, men lavest i 2000.

For de undersøkte bedrifter innen privat industri var resultatet¹⁹ 7,7 prosent i 1999, 5,7 prosent i 1998 og 5,1 prosent i 1997 (Kjøttbransjens Servicekontor 2001). Resultatet i 1999 var det beste man hadde hatt i analysen noen gang. Gjennomsnittlig egenkapitalrentabilitet²⁰ (resultat/gjennomsnittlig egenkapital) var 34 prosent i 1999, opp fra 18,1 prosent i 1998 og 13,7 prosent i 1997.

Innkjøpte varer er – ikke uventet – den største kostnaden ved butikkdrift. Tall fra finansregnskaper i detaljhandelen med dagligvarer i Norge fra 1995 viste at vareforbruket utgjorde i overkant av 80 prosent av driftskostnadene (Haga *et al.* 1997:44). Av de øvrige driftskostnader utgjorde lønn i gjennomsnitt noe under 50 prosent eller ca. åtte prosent av driftskostnadene totalt. Det er ikke mulig å skille ut inntekter og kostnader forbundet med omsetning av ulike varer innen dagligvarehandelen. Ifølge Haga *et al.* (1997:17) utgjorde matvarer tilnærmet 80 prosent av omsetningen i dagligvarehandelen.

SSB publiserer regnskapsstatistikk for aksjeselskaper. Tabell 2.1 viser de nyeste nøkkeltall for gruppen «butikkhandel med bredt vareutvalg» (NACE-gruppe 52.1). Totalrentabilitet viser avkastning på investert kapital, mens egenkapitalrentabilitet viser avkastning på egenkapital.

Tabell 2.1 Nøkkeltall for aksjeselskaper innen butikkhandel med bredt vareutvalg

År	Driftsmargin ¹⁾	Totalrentabilitet ²⁾	Egenkapitalrentabilitet ³⁾
1995	3,0	12,8	25,8
1996	2,8	11,0	21,9
1997	3,0	11,6	30,1

1) Driftsresultat i prosent av driftsinntekter.

2) Resultat før ekstraordinære poster + finanskostnader i prosent av sum gjeld og egenkapital per 31.12.

3) Resultat før ekstraordinære poster – skattekostnad i prosent av egenkapital per 31.12. Merk at Kjøttindustriens Servicekontor (2001) benyttet en annen størrelse for resultat. Hvis de hadde benyttet samme resultatstørrelse som SSB, ville tall for egenkapitalavkastning i kjøttindustrien vært lavere.

Kilde: SSB (per. publ.)

¹⁹ Resultatet er målt som resultat før renter og avskrivninger i prosent av netto omsetning.

²⁰ I rentabilitetsberegningene ble kun bedrifter med positivt resultat lagt til grunn.

I forhold til en del andre virksomheter har varehandel små driftsmarginer, men store volumer og høy omløpshastighet i varebeholdningen gjør at kapitalavkastningen likevel kan bli høy. Tabell 2.1 viser en relativt høy avkastning på egenkapitalen.

Selnes (2000:16) har undersøkt resultatutvikling i varehandelen (hvorav matbutikker utgjorde nesten 30 prosent av omsetningen) fra slutten av 1980-tallet. Avkastning på totalkapitalen økte fra om lag seks prosent i 1988 til om lag 10 prosent i 1998. Avkastningen på egenkapital hadde utviklet seg fra noen få prosent i 1988 til bortimot 30 prosent på slutten av 1990-tallet. Ifølge Selnes (2000:18–21) var mer effektiv drift og lavere personalkostnader blant forklaringene på utviklingen.

2.2 Utvikling i viktige kostnadskomponenter

Bruttomarginer, slik begrepet er brukt i denne undersøkelsen, i et ledd i verdikjeden, skal dekke innsats av arbeidskraft, kapital, forsikring, energi, andre råvarer og driftsmidler m.m., samt en rest til fortjeneste. En økt rest etter at alle produksjonskostnader er dekket, kan sees på som høyere fortjeneste per omsatt enhet. Hvis priser og forbruk av ulike innsatsfaktorer, anvendelse av biprodukter m.m. er konstant i undersøkelsesperioden, kan årsaken til økt bruttomargin være økt fortjeneste per enhet i perioden²¹.

Endres priser, forbruk av ulike innsatsfaktorer, anvendelse av biprodukter m.m. i perioden, blir sammenheng mellom endringer i bruttomargin og fortjeneste mer tvetydig. Høyere enhetskostnader kan da ha spist opp en eventuelt økt bruttomargin, og fortjenesten kan ha blitt redusert. På den annen side kan lavere enhetskostnader i et ledd føre til økt fortjeneste, selv om bruttomarginen skulle være konstant.

Formålet med undersøkelsen er ikke å forklare årsaker til eventuelle endringer i bruttomarginer. Det vil likevel gis noe informasjon om mulige hovedtrekk i utenforstående forhold som kan bidra til å kaste lys over kostnadsutviklingen i ulike ledd fra 1998 frem til i dag. I denne forbindelse har det vært kontakt både med kjøttbransjen og dagligvarehandelen. Presentasjonen er ikke nødvendigvis utfyllende, og det er ikke gjort forsøk på å tallfeste alle forhold.

Lønnskostnader

Ses det bort fra innkjøpte varer, er lønn en betydelig kostnadspost både i varehandel og kjøttindustri, som drøftet i avsnitt 2.1. Tabell 2.2 viser beregnet årslønnsvekst 1998–2000 for utvalgte områder og årslønn (i kroner per årsverk) i 2000.

²¹ Ved flervareproduksjon (når de ulike varer ikke produseres eller selges i et fast mengdeforhold) er forholdene kompliserte, fordi en del av de faste kostnadene som oftest er felles for flere varer. Da er det vanskelig (for ikke å si umulig) å beregne enhetskostnadene for hver enkelt vare på en utvetydig og teoretisk korrekt måte.

Tabell 2.2 Beregnet årslønnsvekst (i prosent) 1998–2000 for utvalgte områder og beregnet årslønn i 2000 (i kroner per årsverk)

Område	1998–99	1999–2000	Årslønn 2000 ⁴⁾
Industriarbeidere ¹⁾	4,7	4,5	253 300
Detaljhandel ²⁾	3,7	4,8	237 400
Alle grupper ³⁾	4,9	4,5	290 900

1) Omfatter timelønnte industriarbeidere i alle industribedrifter som er med i NHO.

2) Omfatter detaljhandelsbedrifter som er med i HSH. Kun heltidsansatte.

3) Basert på lønnsstatistikk for grupper som samlet mottar knapt 90 prosent av all utbetalt lønn i Norge.

4) Beregnet nivå for 2000 med basis i data fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (2001).

Kilde: Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (2001)

Gjennomsnittlig lønnsvekst for alle lønnstakere sett under ett fra 1999 til 2000 (eksklusiv avsetningen til to nye feriedager) er anslått til om lag 4,5 prosent mot 4,9 prosent året før. Inklusive avsetningen til to nye feriedager anslår beregningsutvalget at lønnsveksten i Norge var 5,25 prosent fra 1999 til 2000 (Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene 2001). I de siste tre åra har pris- og kostnadsutviklingen i Norge vært sterkere enn hos handelspartnerne. Utslaget har vært større for lønnskostnadene enn for den alminnelige prisutvikling. På nåværende tidspunkt er det knyttet stor usikkerhet til anslag på årslønnsveksten fra 2000 til 2001 for ulike grupper av lønsmottakere.

I dagligvarehandelen er det et stort innslag av deltidsarbeid. Tabell 2.2 gir ingen direkte informasjon om lønnsutvikling i denne gruppen.

Kjøttindustriens Fellesforening (KIFF) har opplyst at årslønnen (i kroner per årsverk) i kjøttindustrien er beregnet til 229 500 kroner i 1999 og 239 200 kroner i 2000. Dette betyr en lønnsvekst på 4,2 prosent fra 1999 til 2000. Årslønn i kjøttindustrien ligger noe lavere enn i industrien for øvrig, men har fulgt om lag samme lønnsutvikling som annen industri de senere årene.

Andre forhold

En rekke rettsregler (lover og forskrifter m.m.) regulerer kjøttindustrien og handel med kjøtt og kjøttvarer. Industri og handel har ikke direkte kontroll over disse forholdene, men de påvirker kostnadsnivået. I perioden etter høsten 1998 har flere forskrifter og andre offentlige reguleringer av betydning for kostnadsforhold i kjøttindustri og varehandel blitt innført eller blitt endret. For de aller fleste forhold er det ikke beregnet hvilken virkning det har på kostnader og inntekter. Nedenfor nevnes bare noen forhold hvor økonomiske virkninger er tallfestet, men forhold som ikke er kvantifisert kan også ha hatt økonomisk betydning.

- Som en følge av tiltaksprogrammet vedrørende kugalskap (BSE) og forbud mot bruk av kjøttbenmel i fôr til produksjonsdyr, begge fra årsskiftet 2000/2001, har kostnader i jordbruket og berørt industri økt. Forsell *et al.* (2001) har beregnet kostnader ved dette. I de ekstraordinære kompensasjonsforhandlingene for

første halvår 2001 ble jordbruket kompensert for 85 prosent av beregnet inntektstap (42 millioner kroner i økte målpriser og 43 millioner kroner i økte tilskottssatser innenfor eksisterende bevilgningsramme).

- «Forskrift om spesifisert risikomateriale med hensyn på spongiforme encefalopatii (SRM)» (20.11.2000 nr. 1163) trådte i kraft samtidig med forbudet mot bruk av kjøttbenmjøl i fôr. I de ekstraordinære forhandlingene ble det ikke kompensert for kostnader relatert til SRM. BFJ (2001) har beregnet summen av tapte inntekter og økte kostnader i forbindelse med ny forskrift om SRM til 37 millioner kroner for første halvår 2001.
- Forskrift om omstillingsstøtte til slakterier (21.12.1998 nr. 1430) gir små slakterier (som slakter mindre enn 2500 tonn per år) støtte som skal medvirke til å jevne ut kostnader som disse har til kjøttkontroll. Støtten ble trappet ned fra 19 millioner kroner i 1999, til 14 millioner kroner i 2000, og Statens landbruksforvaltning regner med å utbetale 7–8 millioner kroner i 2001.

Generelt skal håndhevingen av eksisterende regelverk være skjerpet i perioden, gjennom kontroll fra næringsmiddeltilsyn (ESA-kontroll), og færre dispensasjoner fra forskrifter. Produksjonshygiene er et viktig område for disse kontrollene.

Over tid kan funksjoner i verdikjeden flyttes fra et ledd til et annet. Eksempler på dette er distribusjonsansvar for produkter og salgsform (manuelt eller selvbetjent avdeling). I så fall kan kostnader overføres fra et ledd til et annet, som det må tas hensyn til når bruttomarginer tolkes. Videre vil økt foredlingsgrad øke kostnadene, men en høyere pris kan da også tas ut. I undersøkelsen er det tatt hensyn til slike forhold (se kapittel 3).

Flere faktorer kan bidra til å motvirke økte kostnader på andre områder. En må anta at det finnes effektiviseringspotensial (for eksempel bedre utnytting av stordriftsfordeler) i alle ledd i verdikjeden²², og at effektiviseringspotensialet stadig utnyttes bedre etter hvert som ny teknologi og nye produksjonsprosesser innføres. I så fall kan en utvikling mot større og færre enheter bidra til lavere enhetskostnader. Tallene fra SSB (2001) viste ingen strukturendringer i kjøttindustrien, målt som antall bedrifter, de siste fem årene, men flere produksjonsanlegg er blitt mer spesialiserte. I varehandelen er butikkene blitt færre og større, og flere andre strukturforhold innen distribusjon er også endret.

Teknologiske endringer bidrar til at samme mengde innsatsfaktorer gir høyere produksjon enn tidligere, eller samme produserte mengde kan framstilles med mindre faktorbruk enn tidligere. Samtidig kan også kvalitet på innsatsfaktorer og produkter endres. Teknologiske endringer kan derfor gi lavere enhetskostnader eller økt fortjeneste. Et eksempel på teknologiske endringer i perioden er innføring av varmskjæring av kjøtt og såkalt «hoft hengt» slakt. Ifølge Kjøttbransjens Servicekontor (2001) falt effektivitetsveksten i 1999, men en høyere foredlingsgrad kunne være årsaken til utviklingen i tallene.

²² Det er ikke funnet norske studier som har undersøkt størrelsesvirkninger for de ulike ledd i verdikjeden fra slakting til detaljist. Antakelig er stordriftsfordelene mer betydelige for kjøttindustrien enn for dagligvarebutikker.

2.3 Sammendrag

Gjennomgangen viser at flere forhold kan ha påvirket kostnadsnivået og produktiviteten i kjøttindustrien og varehandelen i undersøkelsesperioden. Dette kan helt eller delvis gi seg utslag i utviklingen i bruttomarginer. Det er ikke gjort forsøk på å tallfeste utviklingen, og det er heller ikke formålet med undersøkelsen. Likevel bør utviklingen i bruttomarginer vurderes på bakgrunn av disse forholdene. Økt bruttomargin trenger derfor ikke være ensbetydende med økt fortjeneste.

Om en ønsker nærmere kunnskap om årsaker til utvikling i bruttomarginer, trengs analyser rettet direkte mot dette. I tillegg til å studere utvikling i kostnader, bør en da også vurdere forhold som bl.a. endringer i etterspørselsforhold, markedsstruktur, konkurranseforhold og markedsrett (innen og mellom ledd i verdikjeden).

3 Datagrunnlag og metode

3.1 Bakgrunn

I kapittel 1 er den direkte bakgrunnen for denne undersøkelsen omtalt. Her skal vi bare kort gjenta at det høsten 2000 ble lagt fram en undersøkelse (Løyland og Gudem 2000) som viste at mens prisene til bonde og for hele slakt falt betydelig fra begynnelsen av 1999, var det ikke tilsvarende fall i prisene til forbruker. Prisutviklingen til bonde, på hele slakt og på forbrukernivå, var angitt på indeksform. Undersøkelsen fikk stor oppmerksomhet i media, og nokså umiddelbart ble det tatt initiativ til å undersøke nærmere hvordan marginutviklingen hadde vært for kjøttindustrien og handelen.

Marginer og utvikling i marginer i kjøttsektoren er ellers tidligere behandlet bl.a. i Strøm (1999) og Strand og Aas (2001). Undersøkelsen i Strøm (1999), utført av ECON, var en tverrsnittsundersøkelse for 1998 med fokus på nivået på marginene på de forskjellige ledd i verdikjeden. Det ble derfor lagt vekt på å ha et bredt vareutvalg for å sikre tilstrekkelig representativitet. Marginfordelingen ble beregnet for 6 grupper av kjøttvarer og for kjøtt samlet.

Strand og Aas (2001) analyserte marginutviklingen fra 1989 til 1999. Tilskudd og avgifter ble trukket ut. Det samme ble også verdien av huder og andre biprodukter. Marginene på de enkelte ledd i verdikjeden ble regnet som andeler av totalmargin og av detaljistpris. Av resultater med relevans for denne undersøkelsen kan nevnes at for kjøttvarer samlet økte andelen av samlet margin til bearbeiding og distribusjon fra 22 prosent til 30 prosent. Andelen til detaljhandelen vist fluktuasjoner fra år til år, men i perioden som helhet, var det en nedgang fra 24 prosent til 19 prosent, men fra 1998 til 1999 økte andelen til detaljhandel med 2 prosentpoeng.

Det ble imidlertid gjort oppmerksom på at tallene for 1999 skilte seg klart ut fra de tidligere årene og at tallene for 1999 muligens kunne bli revidert.

3.2 Innsamling av data

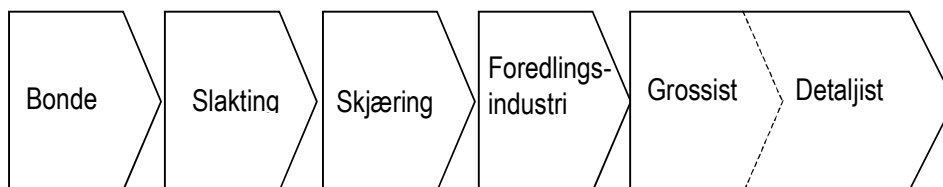
Formålet med studien er å se på utvikling i bruttomarginer for kjøttprodukter av svin og storfe over perioden fra høsten 1998 til februar 2001 på alle ledd i produksjonskjeden (eller verdikjeden) fra bonde til forbruker. Vi vil ikke vurdere nettomarginer/dekningsbidrag på de ulike ledd. Andre kostnadsfaktorer enn kostnader til kjøtttråvaren, vil derfor ikke inngå ved beregning av marginer, men er til dels samlet inn som bakgrunn for å kunne tolke resultatene (se kapittel 2).

For å gjennomføre studien er det samlet inn priser på de ulike ledd i verdikjeden. Det er tatt utgangspunkt i et utvalg varer på forbrukernivå, og disse er fulgt tilbake i verdikjeden. Forbrukerne forsynes med ferske kjøttvarer i all hovedsak gjennom dagligvarekjedene representert ved de fire store grupperingene.²³ Vi har derfor tatt utgangspunkt i produkter omsatt gjennom hver av grupperingenes største lavpriskjede og største fullsortimentskjede. Rema har kun ett kjedekonsept. En av de andre grupperingene klarte ikke å skille mellom ulike konsepter.

Det er samlet inn data for priser på alle nivåer i verdikjeden på 10 tidspunkter fra 15. november 1998 til 15. februar 2001.

Målepunkter

Det er søkt å måle priser på alle produkter i verdikjeden for ferske produkter av svin og storfe.²⁴ En typisk verdikjede i næringen kan beskrives som i Figur 3.1:

Figur 3.1 Typisk verdikjede for kjøttprodukter

Mellom alle ledd i verdikjeden skjer det kjøp og salg, men hos flere aktører er leddene integrert i samme foretak eller konsern. På handelssiden er dette mest synlig; alle fire hovedgrupperinger i dagligvaremarkedet er integrert med egen grossist. Det er imidlertid kun en liten andel ferske kjøttprodukter som distribueres gjennom grossist, det aller meste bringes direkte til butikken av leverandøren. Eksterne grossister av ferske kjøttprodukter har marginal betydning i denne delen av markedet. Det er derfor ikke målt grossistpriser i studien. Det er heller ikke forsøkt å beregne vederlag fra detaljistene til sentralleddet i kjedene. Slike vederlag

²³ De fire dagligvaregrupperingene Hakon Gruppen, NorgesGruppen, Rema 1000 Norge og Coop har en samlet markedsandel på 99,3 prosent i dagligvaremarkedet jf. ACNielsen (2001:11).

²⁴ I noen få tilfeller er det benyttet data for produkter som omsettes frosne.

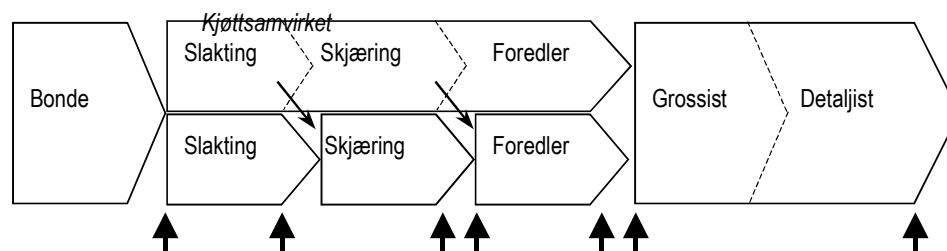
betales gjennom kjede- eller franchiseavgifter e.l. Det er variasjon mellom kjedene mht. hvilke tjenester fra kjedenes sentralledd avgiften skal dekke. Variasjonen i avgiftene over tid er liten.

Også på foredlingssiden er flere aktører integrert fra slakting til skjæring og foredling, f.eks. gjelder dette Kjøtt-samvirket og Fatland-Skjeggerødgruppen. Kjøtt-samvirket er også en betydelig leverandør av råstoffer til skjæring og foredling. Andre aktører har også egen slakte- og skjærevirksomhet, men supplerer med leveranser fra andre aktører. Alle aktører med interne leveranser av skåret vare har oppgitt at de har reelle interne avregningspriser. Vi har derfor valgt å skille alle leddene på foredlingssiden, og benyttet internpriser ved interne leveranser.

Det er dermed innhentet og registrert data for priser, rabatter osv i følgende ledd i verdikjeden:

- avregningspris til bonde med og uten trekk for omsetningsavgift
- pris for 1/1 slakt
- skåret vare (stykningsdeler, kjøttblandinger osv.) solgt fra skjærebedrifter eller levert internt
- foredlingsindustriens innkjøpspriser på skåret vare
- priser på produkter solgt fra foredlingsindustrien til handelen
- handelens innkjøpspriser
- forbrukerpriser

Målepunkter i verdikjeden kan da illustreres med de sorte pilene i Figur 3.2:

Figur 3.2 Målepunkter for priser i verdikjeden, angitt med sorte piler

For flere bedrifter har det vært enkelte problemer med å skaffe data tilbake i tid pga. gamle databaser, problemer med å finne gamle avtaler, personell som har sluttet i mellomtiden osv. Når en skal gå tilbake i tid for å finne priser og rabatter kan det derfor være en viss grad av usikkerhet. Vi har derfor bedt om priser og rabatter fra både selger og kjøper for transaksjoner mellom foredlingsindustrien og handelen, og for innkjøp til foredlingsindustrien fra eksterne leverandører av skåret vare (indikert ved doble piler i Figur 3.2).

Utvalget av produkter

I utvalget av produkter er det lagt vekt på to mål; for det første bør utvalget i størst mulig grad være representativt for konsumet, for det andre bør utvalget representere verdien og anvendelsen av det hele slaktet i best mulig grad. I utvalget av varer

ble det tatt utgangspunkt i varer som var representert i konsumprisindeksen og som skulle være representative for store deler av slakt av svin og storfe. I første omgang ble det valgt ut produkter som i stor grad var rene produkter av svin *eller* storfe, dvs. at en rekke bearbejdede produkter falt utenfor. Etter innspill fra referansegruppen ble utvalget også utvidet til å omfatte produkter der råvarer av både svin og storfe inngår i vesentlig grad. Produktene kan da deles inn i tre grupper; produkter av svin, produkter av storfe og blandede kjøttprodukter. Produkter der både råvarer av svin og storfe inngår med minst 10 prosent i gjennomsnitt av kjøtt-råvarer totalt, er kategorisert som blandede produkter. Produktene av storfe og svin som er med i studien, er oppgitt i Tabell 3.1.

Tabell 3.1 Produkter i utvalget

Storfe	Svin	Blandede produkter
Karbonadeideig	Bacon uten svor, oppskåret	Grillpølse
Kjøttdeig	Kokt skinke, vakuumpakket	Kalverullade
Storfe bankekjøtt	Koteletter uten spekk	Kjøttpudding
Storfe entrecôte u/ben	Nakkekoteletter uten spekk	Medisterpølse, kokt
Storfe flatbiff i skiver	Skinkestek	Røkt kjøttpølse
Storfe indrefilet	Spekeskinke, vakuumpakket i skiver	Salami
Storfe mørbrad u/ben		
Storfe ytrefilet		
Okserull		

I utgangspunktet var også svinebog uten knoke og frosne karbonadekaker med i utvalget. Disse produktene er imidlertid ikke med i det bearbejdede materialet på grunn av flere mangler i oppgitte data. Det ble også samlet inn enkelte data for grilllet kylling som ikke er med i det bearbejdede materiale. Årsaken til det er få observasjoner, samt at verdikjeden for kylling avviker fra verdikjeden for produkter av svin og storfe.

I hvilken grad oppfyller så utvalget målet om representativitet i konsumet og i hvilken grad er produktene representative for anvendelsen av slaktet?

Kjøttssamvirket har gitt tilgang til informasjon om de utvalgte varenes andel av totalvolumet i kjøttmarkedet for svin og storfe. Disse tallene er til dels basert på kjøttssamvirkets egne data og til dels basert på tall fra et uavhengig analysemiljø (GfK). Dersom en antar at kjøttssamvirkets og GfKs volumtall er sammenlignbare, utgjør de utvalgte produkter 45,5 prosent av totalvolumet av kjøttprodukter. I tillegg kommer spekeskinke som vi ikke har fått oppgitt volumtall for.

Videre har kjøttssamvirket for gjennomsnittlig stykning av svin og storfe oppgitt vektandeler for ulike stykningsdeler og kjøttblandinger. Totalt utgjør skåret vare av svin som inngår i produktene i undersøkelsen, 76,9 prosent vektandel av gjennomsnittlig stykning av gris (81,0 prosent om en ser bort fra avfall, ben og svinn). For storfe er de tilsvarende tallene 63,2 prosent og 79,7 prosent.

Selv om de utvalgte produktene inneholder råvarer fra relativt store deler av slaktet, betyr ikke det nødvendigvis at de er representative for anvendelsen av svin og storfe totalt. For det første er det ikke kontrollert for at mengdeforholdet av råvarene som anvendes i produktene i studien tilsvarer mengdeforholdet av skåret vare i et helt slakt. For det andre har mange stykningsdeler og blandinger flere anvendelser både som ferske kjøttprodukter og i storhusholdninger og næringsmiddelindustri; vi dekker kanskje bare et begrenset utvalg av anvendelsesområdene innen ferske kjøttprodukter.

Utvalg av enkeltprodukter/varemerker

Innledningsvis ble dagligvarekjedene spurt om muligheten til å kunne gi opplysninger om mest omsatte produkter, forbrukerpriser, rabatter og innkjøpspriser fra industrien. Samtlige av paraplykjedene svarte positivt på dette. Enkelte kjeder hadde imidlertid problemer med å levere informasjon fra 1998.

I første omgang ble så kjedene bedt om å oppgi mest solgte produktvariant (varemerke/leverandør) for hvert av produktene i utvalget for hvert av de ti tidspunktene. Kjedene ble også bedt om å oppgi om produktene var i omsetning i hele perioden eller kun på enkelte tidspunkter.

På grunnlag av dette ble det for hver av kjedene valgt ut en eller to produktvarianter for hvert produkt som ble fulgt gjennom alle tidspunkter. Hensikten med å følge samme produktvariant gjennom hele studien er å motvirke effekter av variasjon i utvalget. F.eks. bør bearbeidingsgrad, pakkestørrelse, resepter osv. være mest mulig konstante gjennom perioden.

Innhentet informasjon

Fra dagligvarekjedene er det for de valgte produktvarianter innhentet informasjon om forbrukerpriser, innkjøpspriser brutto og alle typer rabatter i forbindelse med innkjøp. Det ble i tillegg bedt om informasjon om markedsføringsstøtte o.l. fra leverandørene, men de færreste hadde tall for dette (verken leverandører eller handelen). Flere kjeder satser også på ulike former for kundekort eller fordelskort. Slike kort innebærer i praksis at kunden får en rabatt på kjøp som utbetales senere i form av utbytte, varer eller kontantutbetaling. Vi har bedt kjedene oppgi rabatt/-utbetaling knyttet til slike kort samt oppgi andelen omsetning som skjer med slike kort.

I tillegg har vi bedt handelen oppgi distribusjonsform (levert i butikken eller gjennom grossist), foredlingsgrad (f.eks. kan det skilles mellom industripakket kjøtt og kjøtt skåret og pakket i butikken) for å kunne kontrollere for endringer i slike forhold som kan påvirke kostnadsbildet og derfor bruttomarginene på de ulike ledd. Produktvariantene i utvalget omfatter et bredt spekter av mulige distribusjonsformer, innpakning osv.

Fra foredlingsindustrien har vi for de utvalgte produktvarianter bedt om utsalgspris til de enkelte mottakere og rabatter. Videre har vi bedt industrien oppgi forbruk av råvarer av svin og storfe per enhet sluttprodukt samt leverandør, priser og rabatter av de aktuelle råvarer. For en stor del er råvarene levert av interne leverandører. Det er i liten grad oppgitt variasjon i reseptene i perioden, men for

enkelte produkter er det oppgitt resepter med innhold av råvarer som ikke var i produksjon i begynnelsen av perioden vi undersøker. Noen produsenter har også oppgitt at de for enkelte produkter gjennomfører såkalt reseptoptimering. Dvs. at forbruket av råvarer av svin og storfe i enkelte bearbeidede produkter varierer innen fastsatte grenser ettersom de relative priser på svin og storfe varierer. Ingen aktører har imidlertid kunnet tallfeste reseptoptimering i forbindelse med den reseptinformasjon vi har bedt om, derfor er faste resepter benyttet i studien. Det er grunn til å tro at faste resepter gir en mindre gunstig utvikling i råvarekostnader enn reseptoptimering, og at bruttomarginen på det aktuelle leddet i verdikjeden derfor har økt noe mer/blitt redusert noe mindre enn det våre beregninger indikerer.

For råvarer levert av eksterne leverandører har vi bedt leverandørene (skjærebedrifter) om utsalgspris og evt. tilståtte rabatter til den enkelte mottaker.

Norsk Kjøtt er kilde for opplysninger om engrospriser for helt slakt og avregningspriser til primærprodusentene med og uten trekk for omsetningsavgift. Prisene for hele slakt er basert på gjennomsnittlig oppnådd engrospris i 1998, oppgitt til Budsjettnemnda for jordbruket. Tilsvarende gjelder for gjennomsnittlig pris til primærprodusent. Prisutviklingen gjennom 1998 og videre gjennom undersøkelsesperioden er antatt å følge prisutviklingen til en antatt representativ kvalitet²⁵. Forskningsavgift og kjøttkontrollavgift er lagt til engrosprisen for hele slakt.

Tidspunkt for informasjon

På alle ledd er priser, rabatter m.m. bedt oppgitt på den 15. i hver av de ti fastsatte måneder jevnt fordelt mellom november 1998 og februar 2001. Måneder bransjen anser å være spesielt utsatt for sesongmessig variasjon, som januar og juli, er unngått. Dersom omsetning ikke har funnet sted på den 15., har vi bedt om tall for siste transaksjon *før* den 15.

Geografisk område

Dagligvarekjedene ble bedt om å gi informasjon om priser på et så stort område som mulig, helst som gjennomsnitt for hele landet. Det viste seg å være vanskelig pga. ulikt datagrunnlag i ulike deler av landet. Dersom det ikke var mulig å gi informasjon om priser i hele landet, ble kjedene bedt om å gi informasjon om det området med størst befolkningsmessig grunnlag som det eksisterte gode data for. Av de fire paraplykjedene har én gitt prisinformasjon fra Sørlandsområdet, en fra nordre deler av Vestlandet, en fra det sentrale Østlandsområdet og en har ikke spesifisert nærmere område det er gitt priser fra. Ved innhenting av priser fra industrien er de oppgitte områder lagt til grunn for forespørselen om informasjon.

²⁵ For storfe: Okse kl. O, fettgruppe 2, 250–300 kg, for svin: Gris kl. E, vektgruppe med høyeste pris. Prisutviklingen ajourføres månedlig på NILFs nettsider, www.nilf.no

3.3 Metode

Beregning av nettopriser

Innsamlede priser, rabatter og reseptinformasjon er benyttet til å beregne netto innkjøps- og utsalgspriser på alle ledd. For hver enkelt produktvariant fra hver enkelt kjede er det målt nettopriser på alle ledd tilbake til helt slakt.

- **Forbrukerpriser:** Forbrukerpriser er beregnet eksklusiv mva. fratrukket gjennomsnittlig rabatt gitt til innehavere av kunde- eller lojalitetskort og kjøper-utbytte til medlemmer i Forbrukersamvirket/Coop.
- **Innpris til handelen:** Innkjøpspriser til handelen er beregnet netto innkjøpspriser, dvs. fratrukket alle oppgitte rabatter. Det er ikke gjort videre analyser basert på informasjon om rabatter.
- **Salgspris fra industrien:** Utsalgspriser fra industrien er behandlet på tilsvarende måte som innkjøpspriser til handelen.
- **Innpris til industrien:** For innkjøpspriser til industrien er det benyttet tall for forbruk av de oppgitte råvarer som inngår per kg sluttprodukt til å beregne netto innkjøpspris på råvarer til det enkelte produkt.²⁶ I noen tilfeller benyttes imidlertid bare en del av råvaren i produksjonen av det aktuelle produkt, mens andre deler av råvaren benyttes i andre sammenhenger. F.eks. kan endestykker ved tilskjæring av ferdig skårne koteletter brukes i kjøttblandinger. I produksjon av spekeskinke i skiver kjøper noen produsenter inn hele lår av svin, der bare deler av råvaren benyttes mens mye avskjær har vesentlig verdi i andre anvendelser. Verdien av avskjær er ikke fratrukket råvarekostnaden. I slike tilfeller kan beregnet bruttomargin undervurdere den reelle marginen.
- **Salgspris på skåret vare:** I de tilfeller hvor råvarer er kjøpt fra utenforstående leverandører beregnes også utsalgspris fra skjærebedrifter for den enkelte produktvariant i utvalget på tilsvarende måte som innkjøpspriser til industrien. For bedrifter med interne leveranser er samme priser anvendt som innkjøpspris til industrien.
- **Helt slakt:** Basert på råvareforbruk av skåret vare til industrien er det for hver produktvariant beregnet forbruk av råvarer av hhv. storfe og svin. Ved nedskjæring av helt slakt er det dessuten en del svinn og avfall. Svinnet utgjør om lag 5 prosent av slaktevekten for svin og 20 prosent for storfe. Dvs. at en skjærebedrift i gjennomsnitt bruker 1,05 kg slakt av svin for å produsere 1 kg nedskåret svin, tilsvarende brukes 1,25 kg slakt av storfe for å produsere 1 kg nedskåret storfe. I tillegg er det tatt hensyn til at svin avregnes med hode og labber til primærprodusent, men at hode og labber ikke er med i standard

²⁶ Beregningen av priser på råvarer til industrien for hver enkelt produktvariant kan skrives $w_k P_k$ der w_k indikerer råvare, w_k er forbruk av råvare k per kg ferdig produkt og P_k er prisen på råvare k . Dette beregnes for hver enkelt produktvariant på alle tidspunkter i undersøkelsen.

engrosnotering²⁷. Forbruket av råvarer multiplisert med gjennomsnittlig forbruk av helt slakt per kg skåret vare danner så utgangspunkt for den mengde helt slakt som går med i det aktuelle produkt. Multiplisert med kg-pris på helt slakt gir fremgangsmåten et uttrykk for pris på helt slakt til skjæring for hver produktvariant, men tar ikke hensyn til at:

- De forskjellige deler av slaktet har ulik verdi. Konsekvensen er at beregnet margin på skjæreleddet blir lav på produkter med skåret vare med relativt lav verdi og høy på produkter med skåret vare av høy verdi. I hovedsak blir konsekvensen at lite bearbejdede produkter (f.eks. koteletter, skinke, biff) får høy beregnet margin, mens bearbejdede produkter (f.eks. pølser og pålegg) får lav beregnet margin på skjæreleddet. På enkelte produkter (f.eks. pølser) kan konsekvensen være at det beregnes negativ margin på skjæreleddet.
- De utvalgte produkter er ikke nødvendigvis volummessig representative for helt slakt. Selv om skåret vare som inngår i utvalget av produkter representerer brorparten av slaktet, er det ikke kontrollert for at mengdeforholdet i utvalget tilsvarende mengdeforholdet i helt slakt.
- **Avregningspris til bonde:** Beregnes på tilsvarende måte som priser på helt slakt, men med utgangspunkt i avregningspriser til bonde med og uten trekk for omsetningsavgift. Det gjøres oppmerksom på at i avregningsprisen til bonde pr. kg kjøtt ligger også verdien av hud og biprodukter. I tillegg påvirkes avregningsprisen av det økonomiske resultatet i videreforedling og salg og evt. annen økonomisk virksomhet i kjøttsamvirket.

Beregning av gjennomsnittlige priser

For hvert produkt i utvalget beregnes gjennomsnittlig pris på alle nivåer fra forbruker og tilbake til bonden basert på tallene for de enkelte produktvarianter over. Etersom de ulike kjedene har varierende markedsandeler er det i beregningen veiet for kjedenes markedsandeler i år 2000, basert på AC Nielsens publiserte tall. I noen tilfeller er det hentet inn opplysninger for to varianter av samme produkt solgt gjennom samme kjede. I disse tilfellene er et gjennomsnitt av tallene for de to variantene benyttet til å representere salget gjennom den aktuelle kjede.

Dette gir oss et sett med priser på alle ledd for alle produkter i utvalget. Basert på disse tallene er det så beregnet gjennomsnittlige priser for kategoriene storfe, svin og blandede produkter og dessuten for alle produkter under ett. I disse beregningene er produktene i utvalget veiet basert på vektandeler i konsumpris-

²⁷ Forskjellen i pris pr. kg på slakt med og uten hode og labber (samme verdi for hele slaktet) har i det senere ligget mellom 2,00 og 2,20 kr pr. kg. For 1998 er det regnet med 2,07 kr pr. kg. Det er videre forutsatt at vekten av slakt med hode og labber er 1,095 ganger vekten uten hode og labber.

indeksen²⁸, slik at produkter med stor andel (f.eks. kjøttdeig) gir større utslag enn produkter med liten andel av markedet (f.eks. indrefilet eller kalverullade).

3.4 Mulige metodeproblemer

Ved vurdering av fremgangsmåte for studien og metoder for beregninger er det tatt utgangspunkt i at målet med studien primært er å beskrive *utvikling* og *endring* i bruttomarginer på alle ledd i verdikjeden fremfor å studere *nivået* på bruttomarginer. Som en følge av dette har fokus derfor primært vært å kontrollere for forhold som kan variere over tid i undersøkelsesperioden.

Dersom forhold som utvalg, produkter, distribusjonsform, oppgavefordeling i verdikjeden, resepter osv. varierer over tid, kan dette gi utslag i endrede bruttomarginer som ikke skyldes at noen nødvendigvis har økt eller redusert sine bruttomarginer.

Skjevheter som er konstante over tid kan også påvirke utfallet av studien, særlig mht. nivået på beregnede marginer, men også endringer i marginer kan påvirkes.

Mulige metodeproblemer som er avdekket er følgende:

- **Avgrenset utvalg produkter:** Det er tatt utgangspunkt i et begrenset utvalg produkter. Det kan imidlertid tenkes at marginene på noen produkter over tid går opp og på andre går ned, selv om bruttomarginene i kjøttmarkedet er lite endret. Én årsak kan være endringer i forbruksmønsteret. Dersom utvalget ikke inneholder produkter som til sammen representerer slike variasjoner, kan det få utslag i beregnede endringer i marginer. Vi har imidlertid ikke noe grunnlag for å anta at utvalget i denne studien er overvektet mht. den ene eller andre kategori. Utvalget produkter utgjør dessuten en betydelig volumandel av kjøttprodukter totalt, og produktene er vektet sammen etter deres volumandeler i forbruket.
- **Tverrsnitt av priser:** Det er innhentet priser på samme tidspunkt på alle ledd i verdikjeden. Det innebærer at det ikke tas hensyn til ledetiden for produktene fra dyret slaktes til det når forbruker, og heller ikke at produktene har varierende ledetid. F.eks. er spekeskinken som omsettes i dag basert på råvarer av en gris som ble slaktet for om lag et halvt år siden, mens ledetiden for ferske produkter er langt kortere. Konsekvensen av dette er at det kan ta tid før en prisendring på et tidlig nivå i verdikjeden får utslag på priser nærmere forbrukeren. En bør i tolking av resultatene fra studien derfor forsøke å fokusere på mer langsiktige trender enn kortsiktige svingninger i marginer på enkelte tidspunkter.

²⁸ Det er tatt utgangspunkt i vektene som brukes for kjøttvarer i konsumprisindeksen (KPI). Fordi vi har med noen produkter som ikke er representantvarer i KPI, er KPI-vektene for noen representantvarer fordelt på flere av våre produkter. For enkelte produkter hvor KPI-vektene avviker mye fra opplysninger fra Gilde/GfK, har vi justert vektene. Ved beregning av resultater for alle produkter under ett, er resultatene for gruppene storfe, svin og blandede produkter vektet etter den vekt disse gruppene har i KPI. Det betyr bl.a. at gruppen blandede produkter får høyere gruppevekt enn summen av enkeltvekter for blandede produkter, fordi vårt utvalg av blandede produkter er underrepresentert i forhold til utvalget vårt av produkter av storfe og svin. Vektene er holdt konstante i undersøkelsesperioden.

- **Historiske data:** For enkelte aktører har det vært problemer å skaffe data fra november 1998. Særlig har enkelte dagligvarekjeder hatt problemer med å skaffe opplysninger fra 1998. De fleste foredlingsbedriftene har ikke oppgitt at det har skjedd endringer i resepter i perioden. En årsak kan være at det ikke er noen endring, men én bedrift har oppgitt resepter med råvarer som ikke var i salg i begynnelsen i perioden. Når man går tilbake i tid kan det dessuten være vanskelig å «treffe» samme transaksjon når priser for et produkt skal oppgis både fra kjøper og selger. I gjennomsnitt (uveiet) har handelen oppgitt at de har betalt 3,2 prosent *mer* for varene de kjøper inn enn hva industrien har oppgitt at de har fått betalt for de samme varene. For råvarer levert til foredlingsindustrien har industrien i gjennomsnitt (uveiet) oppgitt å ha betalt 1,2 prosent *mindre* enn det leverandørene av råvarene har oppgitt å ha fått betalt.²⁹ Det synes imidlertid ikke å være noen vesentlig variasjon over tid mht. disse prisavvikene.³⁰
- **Manglende data:** I flere tilfeller er det også manglende enkeltobservasjoner som gir et «hull» i datagrunnlaget. Hvis det mangler informasjon for en produktvariant på et eller flere ledd i verdikjeden er vedkommende observasjon ikke benyttet. Særlig gjelder dette november 1998 som nevnt over, men også på andre tidspunkt forekommer det at enkeltobservasjoner mangler. Dette kan for noen produkter få utslag i endring i marginer dersom den manglende observasjonen avviker fra gjennomsnittet. Avvik fra gjennomsnittet kan ha opphav i ulike produktvarianter innen samme produkt (industripakket ytrefilet i skiver kontra ytrefilet skåret og pakket i butikk), resepter (f.eks. produseres skinkestek med utgangspunkt i hel skinke hos noen foredlingsbedrifter, mens andre kjøper ferdig utbenet skinke) eller i ulik prispolitikk (f.eks. mellom fullsortiments- og lavpriskjeder). Ut over november 1998 er det lite grunnlag for å si at noen perioder er over- eller underrepresentert mht. manglende data.
- **Vekting etter markedsandeler:** Ved beregning av priser for det enkelte produkt er kjedenes markedsandeler generelt benyttet som grunnlag for å vekte sammen produktvarianter. Markedsandelene er imidlertid ikke nødvendigvis representative for kjedenes andel av omsetning av ferske kjøttvarer. F.eks. kan en hypotese være at fullsortimentskjedene har større markedsandel for enkelte ferske kjøttvarer enn de har totalt. Dersom det er tilfelle, vil en slik skjevhet være relativt konstant over tid, og vil kunne slå ut på nivået på de beregnede marginer og i mindre grad på endringer i marginer i perioden.
- **Priser fra begrensede geografiske områder:** Prisene til forbruker er oppgitt for begrensede geografiske områder fra det meste av handelen. Lokale variasjoner og tilbudskampanjer kan derfor påvirke enkelte resultater.
- **Representativitet for helt slakt:** De utvalgte produkter utgjør en begrenset del av anvendelsen av helt slakt, og mengdeforholdet av skåret vare som inngår er ikke nødvendigvis representative for mengdeforholdet i helt slakt. Som nevnt i

²⁹ Dette tallet gjelder kun eksterne leveranser. Om en regner avviket for råvarer fra stykning/skjæring generelt blir avviket 0,2 prosent.

³⁰ Prisavvik mellom handel og industri er ikke korrelert med tiden (korrelasjonskoeffisient 0,013), hvilket kan indikere at det ikke er noen systematisk variasjon i avviket i tid.

avsnitt 3.3 kan dette medføre at produkter av de mest verdifulle delene konsekvent får beregnet en høy margin på skjæreleddet, mens produkter basert på mindre verdifulle deler av slaktet får beregnet lav (eller negativ) margin på skjæreleddet. For varegruppene i studien medfører dette at beregnet margin i skjæring på produkter av storfe og svin systematisk er for høye, mens beregnet margin på blandede kjøttprodukter er for lave. For alle produkter samlet har vi ikke grunnlag for å si at beregnet margin er for høy eller for lav i forhold til reelle bruttomarginer på skjæreleddet. Tallene vil uansett gi et bilde på utviklingen i marginer, også på skjæreleddet.

Ovenfor er det oppsummert en rekke forhold som kan medføre at tallene som beregnes i studien, er usikre i forhold til de «sanne» marginer i markedet for ferske kjøttprodukter. Med unntak for systematisk mangel i data for november 1998 gir disse potensielle feilkildene etter forfatterens synspunkt ikke grunnlag for å si at det er noen vesentlige feilkilder i studien. Resultatene av studien må imidlertid tolkes med varsomhet; vi ser på et begrenset utvalg produkter over en begrenset periode, og graden av nøyaktighet i opplysningene vi har fått er varierende. Særlig vil vi også advare mot å trekke slutninger om størrelsen eller nivået på marginer på de enkelte ledd, særlig basert på presentasjon av tall for de enkelte grupper storfe, svin og blandede produkter. Vi vil også minne om at de beregnede marginer er *bruttomarginer* som ikke nødvendigvis sier noe om fortjeneste og dekningsbidrag på de enkelte ledd. Som drøftet i kapittel 2 kan endringer i andre kostnadselementer påvirke størrelsen på bruttomarginer, uten at det fanges opp i denne studien.

4 Utvikling i bruttomarginer

I dette kapitlet presenteres hovedresultatene fra studien. I avsnitt 4.1 ser vi på utviklingen i forbrukerpriser på produktene i undersøkelsen sett sammen med utviklingen i forbrukerpriser på tilsvarende produkter i konsumprisindeksen (KPI). I avsnitt 4.2 presenteres utviklingen i bruttomarginer samlet på de ulike nivåer i produksjonskjeden fra bonde til detaljist. I avsnitt 4.3 ser vi på marginer på enkelte ledd for seg, og i avsnitt 4.4 oppsummeres resultatene kort.

4.1 Utvikling i forbrukerpriser

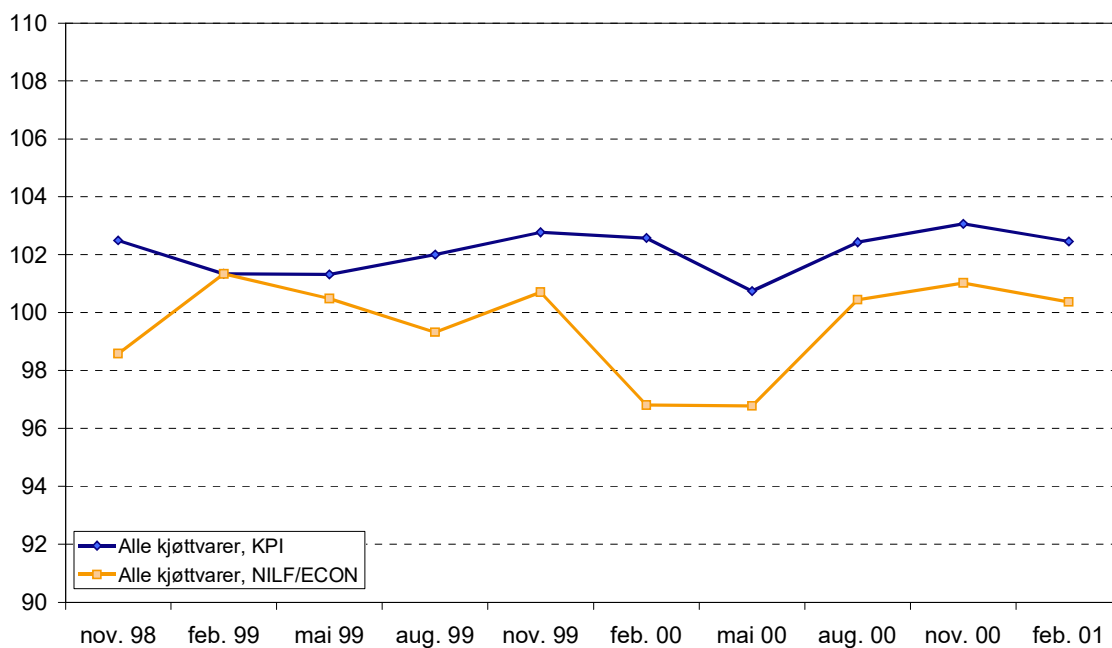
Forbrukerpriser for alle produkter er beregnet ut fra utsalgspriser vi har fått oppgitt av kjedene, fratrukket merverdiavgift og rabatt til forbrukerne i form av kjøperutbytte eller bonus knyttet til kundekort. For hver av varegruppene er forbrukerpriser beregnet som et veiet gjennomsnitt av prisene på de enkelte produkter.³¹ I Figur 4.1 er utviklingen i forbrukerprisene i varene i undersøkelsen³² sett sammen med utviklingen i forbrukerpriser i konsumprisindeksen (KPI) for tilsvarende kjøttprodukter.³³ En slik sammenstilling av tallene bør kunne gi et inntrykk av i hvilken

³¹ Prinsipper for sammenvektning av produkter er beskrevet i kapittel 3.

³² Se avsnitt 3.2 for presentasjon av produktene i undersøkelsen.

³³ Se Løyland og Gudem (2000) for KPI-gruppering. KPI-tallene er justert for økningen i merverdiavgift fra 23 prosent til 24 prosent per 1. januar 2001. Merk at sammensetningen av produkter i KPI og i undersøkelsen er noe forskjellig. Enkelte produkter som i beregningen av KPI-tallene er definert som svin- eller storfeprodukt er i denne undersøkelsen definert som blandet produkt, se kapittel 3 for en nærmere beskrivelse av hvordan produkter er gruppert. Ved sammenveiling av KPI-gruppene er det brukt samme gruppevekter som i denne undersøkelsen.

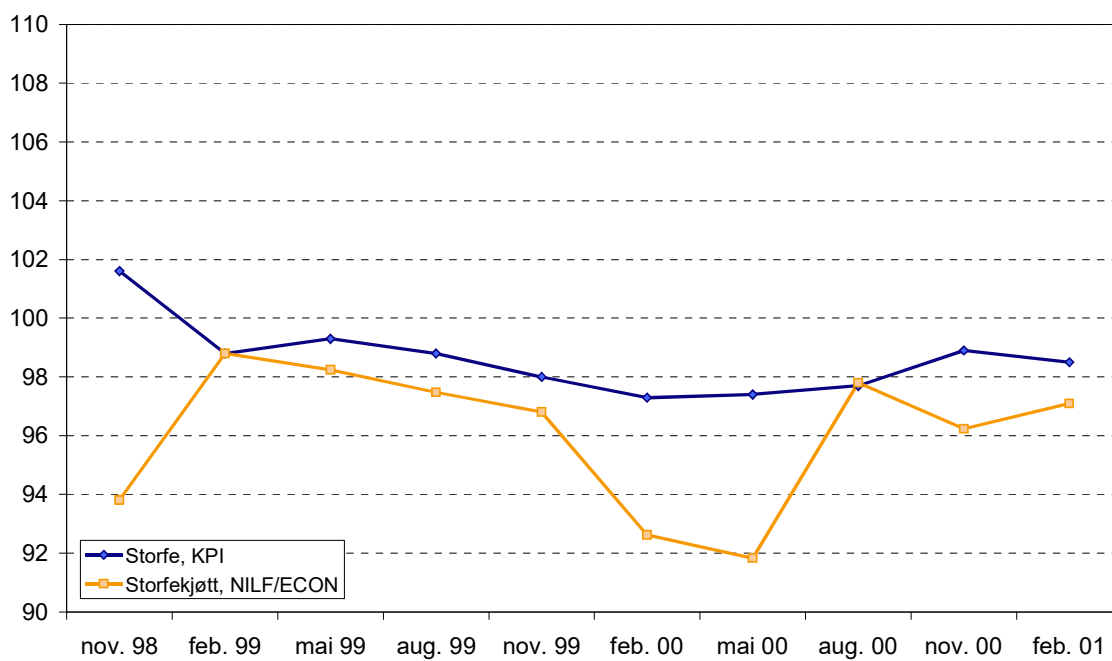
grad vi har klart å «treffe» prisutviklingen for ferske kjøttprodukter med det begrensede utvalget og med de prisene handelen har oppgitt i undersøkelsen.

Figur 4.1 Forbrukerpriser på kjøttprodukter av svin, storfe og blandede produkter i KPI og i utvalget i undersøkelsen. 1998 = 100 i KPI. Utvalgets produkter er satt lik KPI for februar 1999

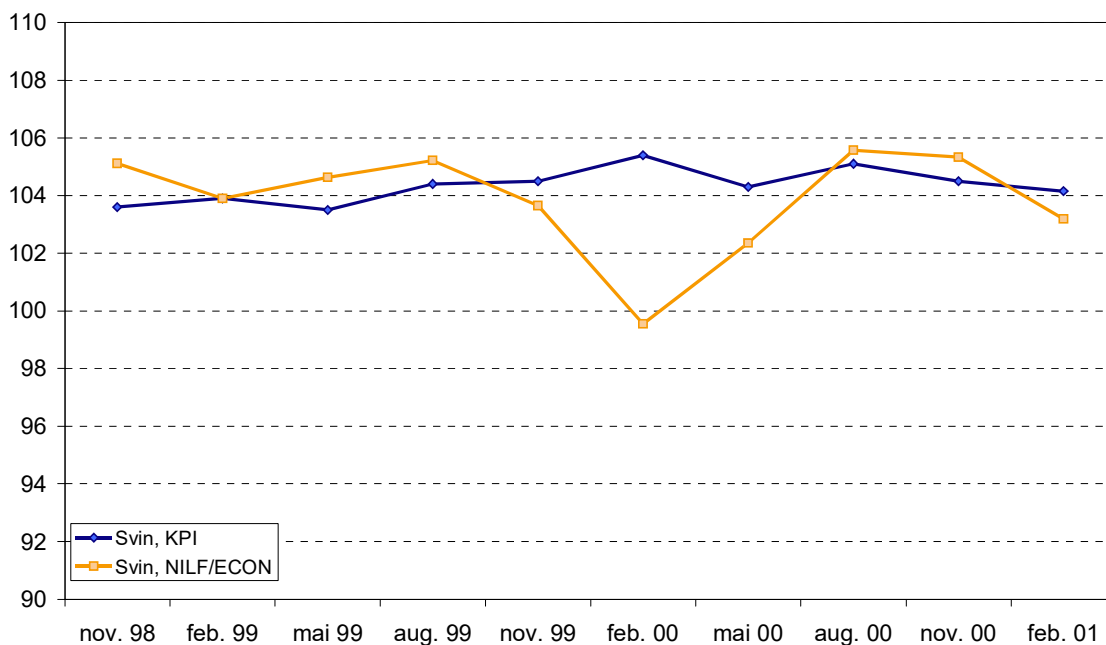
Kilde: NILF/ECON

I forhold til konsumprisindeksen viser prisene i utvalget spesielt en større nedgang i forbrukerpriser i februar 2000. Denne trenden ser en også om en bare ser på forbrukerpriser på produkter av storfe og svin separat. Dersom en ser utviklingen fra februar 1999, har forbrukerprisene utviklet seg noe gunstigere i utvalget enn det KPI-tallene viser, i størrelsesorden 2 prosentpoeng fra begynnelsen til slutten av undersøkelsesperioden. Forskjellen er størst for blandede produkter, ca 3 prosentpoeng, mens forskjellen for produkter av storfe og svin separat er hhv. ca 1,5 og 1 prosentpoeng.

Figur 4.2 Forbrukerpriser på kjøttprodukter av storfe i KPI og i utvalget i undersøkelsen. 1998 = 100 i KPI. Utvalgets produkter er satt lik KPI for februar 1999

Kilde: NILF/ECON

Figur 4.3 Forbrukerpriser på kjøttprodukter av svin i KPI og i utvalget i undersøkelsen. 1998 = 100 i KPI. Utvalgets produkter er satt lik KPI for februar 1999

Kilde: NILF/ECON

Storfeproduktene i undersøkelsen viser et tydelig fall i februar og mai 2000 sammenlignet med utviklingen i KPI, se Figur 4.2. De bakenforliggende tallene viser at det er særlig prisene på kjøttdeig og entrecote som har vært lave i disse månedene. For kjøttdeig er det spesielt én aktør som i disse månedene har hatt kampanjepris som har slått ut i gjennomsnittet. Flere aktører har hatt reduserte priser på entrecote i perioden.

Figur 4.3 viser at det også for svin var en tydelig reduksjon i prisene på produktene i utvalget i februar 2000 jf. KPI. Prisene er også lavere i mai 2000. For svineproduktene er det særlig lave priser på bacon hos de fleste aktører, samt reduserte priser på svinekoteletter hos enkelte, som medfører det markante fallet.

Disse trekkene viser at forbrukerprisene i undersøkelsen er relativt sensitive for kampanjer og forbigående vesentlige prisreduksjoner på enkeltprodukter. En årsak kan være at en del av forbrukerprisene i denne undersøkelsen er hentet fra et begrenset geografisk område, mens grunnlaget for KPI hentes fra et bredere geografisk nedslagsfelt. En annen mulig årsak til forskjellig utvikling for utvalget og KPI, er at i vårt utvalg er det de samme merkene som følges gjennom undersøkelsesperioden, mens i KPI kan fordelingen av ulike merker variere fra måned til måned. Vi nevner også at mens vi på de fleste andre målepunkter i verdikjeden har innhentet pris både fra selger og kjøper, har vi bare innhentet prisopplysninger fra handelen når det gjelder pris til forbruker.

4.2 Marginutvikling

Bruttomarginer er i denne undersøkelsen brukt som betegnelse på forskjellen mellom det en vare selges for og det den som selger varen har betalt for råvarer av kjøtt som inngår i varen, fratrukket alle rabatter både ved kjøp og salg. Marginene skal dermed dekke både fortjeneste og alle andre kostnader i produksjonen ut over kjøptråvarer, f.eks. lønnskostnader, husleie og andre råvarer. Konsekvensene av dette er:

- *høye* bruttomarginer hos noen aktører er ikke nødvendigvis et uttrykk for høy fortjeneste,
- *endringer* i bruttomarginer er ikke nødvendigvis uttrykk for at fortjenestemarginene øker eller reduseres.

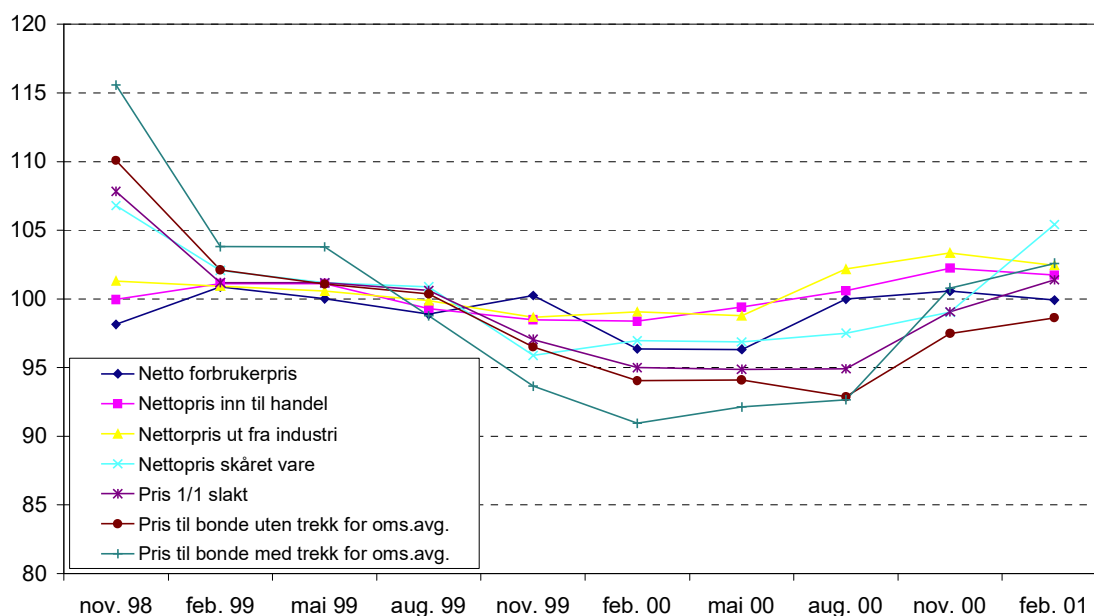
I tillegg er det enkelte usikre forhold omkring en undersøkelse av denne typen som en bør være oppmerksom på når resultatene skal tolkes. I kapittel 3 er metode for innsamling av data og beregning av resultater presentert samt usikkerhetsmomenter drøftet. Vi vil her repetere enkelte faktorer av vesentlig betydning i forbindelse med undersøkelsen:

- vi ser på et *begrenset* utvalg produkter, totalt vel 20 produkter av svin og/eller storfe,
- det er ikke kontrollert for at utvalget produkter tilsvarer mengdeforholdet i helt slakt, selv om majoriteten av skåret vare er representert (70 – 80 prosent av gjennomsnittlig stykning),

- det har vært problemer for enkelte aktører å fremskaffe data tilbake til 1998,
- detaljkjedene har i hovedsak kun gitt data for avgrensede geografiske områder, hvilket gjør en sensitiv for lokale kampanjer o.l.,
- det er ikke tatt hensyn til ledetiden på kjøttvarene fra bonde til forbruker, det er sett på priser på samme tidspunkt på alle nivå i verdikjeden.

En konsekvens av dette er at en bør se på trendene i resultatene fremfor å legge vekt på tall fra enkelte perioder. Særlig skiller første periode (november 1998) seg ut pga. en del manglende data fra handelen. Også siste periode avviker noe, fordi flere tiltak mot kugalskap ble innført ved årsskiftet 2000/2001 (se kapittel 2). Vi har valgt å ikke presentere signifikanstesting av resultater eller annen statistisk hypotesetesting, fordi usikkerheten i utvalget og undersøkelsen er vanskelig å kvantifisere.

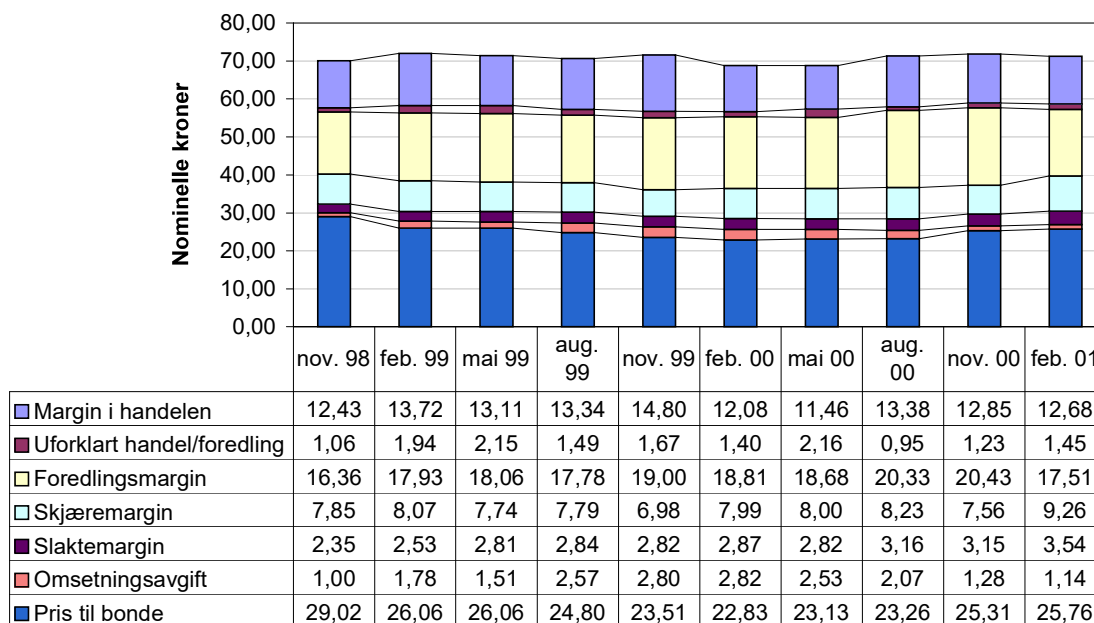
Prisutviklingen på alle ledd fra bonde til detaljist er presentert i indeksert form for alle produkter i undersøkelsen samlet i Figur 4.4.

Figur 4.4 Indeksert prisutvikling på alle ledd fra bonde til detaljist, alle kjøttprodukter i utvalget. Gjennomsnitt 1999 = 100

Generelt ser det ut til at priser på alle ledd har vært noe fallende frem til våren 2000, for så å øke igjen, jf. Figur 4.4. Utslagene er størst langt tilbake i verdikjeden (avregningspris til bonde, helt slakt), men også forbrukerprisene viser en lignende trend. 1999 er valgt som basis for indeksering pga. dataproblemene knyttet til observasjonen i 1998. En indeksert utvikling i priser som i Figur 4.4 gir imidlertid kun en indirekte indikasjon på utviklingen i bruttomarginer på de enkelte ledd i verdikjeden. I presentasjonen av utviklingen i bruttomarginer har vi derfor primært valgt å presentere tall i absolutte kroneverdier, fremfor indekserte tall eller tall

i prosent. Årsaken er at det ikke er vurdert hvordan andre kostnadselementer (herunder lønnskostnader) endres i takt med endringer i innkjøpspriser på innsatsvarer av kjøtt på de enkelte ledd i verdikjeden. Presentasjon i kroner gir derfor grunnlag for å vurdere utviklingen i bruttomarginer på de enkelte ledd uavhengig av marginer/priser fra andre ledd.³⁴

Figur 4.5 Bruttomarginer i kroner på alle ledd i verdikjeden for alle produkter i undersøkelsen

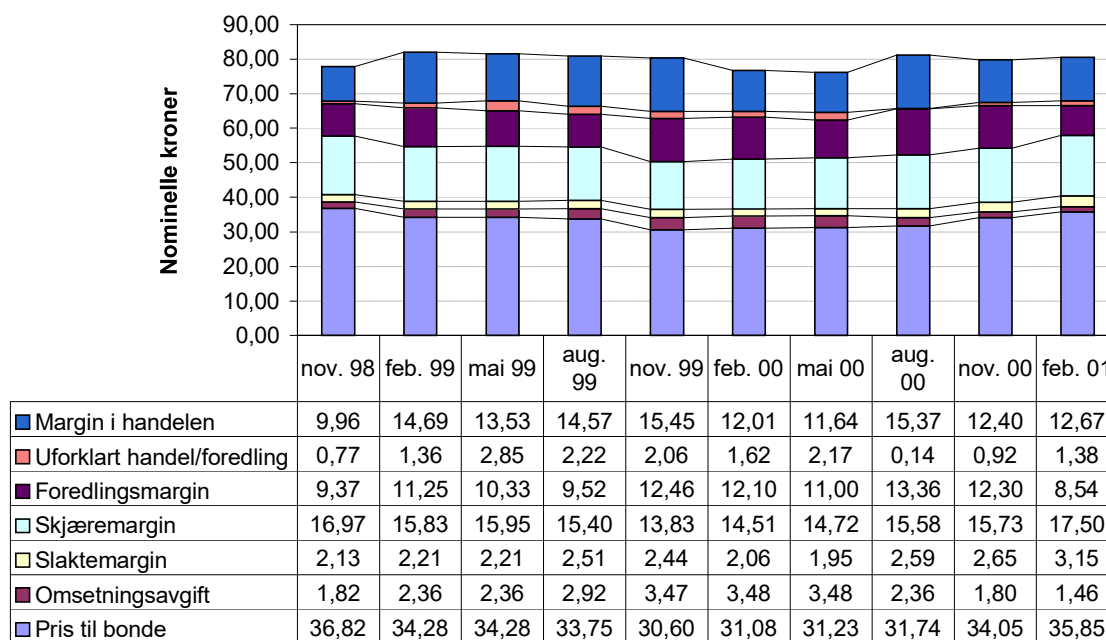
I Figur 4.5 ser vi prisutviklingen på alle kjøttvarene i utvalget, fordelt på bruttomarginer i kroner på de ulike ledd. Pris til bonde er ikke beregnet som en margin, men er avregningspris gitt vektandeler på svin og storfe i produktene i undersøkelsen samt gjennomsnittlig svinn ved skjæring. Alle priser er i nominelle kroner, dvs. at de er ikke korrigert for generell prisstigning i perioden. KPI økte fra 100,7 til 108,4 fra november 1998 til februar 2001, dvs. 7,6 prosent (kilde: www.ssb.no). KPI er imidlertid ikke nødvendigvis beskrivende for utvikling i bakenforliggende kostnadselementer (lønn, andre driftsutgifter) på kort sikt. Om KPI justeres for økningen i merverdiavgift fra 23 prosent til 24 prosent ved årsskiftet 2000/2001, er økningen i KPI i perioden på 6,8 prosent.

Det er en viss differanse mellom prisene oppgitt av industrien og prisene oppgitt av handelen for samme transaksjon, angitt i Figur 4.5 og følgende figurer som «uforklart handel/foredling». Denne «marginen» er ikke fordelt til noe ledd i verdikjeden, og utgjør i gjennomsnitt 3,2 prosent av industriens salgspris til handelen (uveiet). Tilsvarende er det en «uforklart margin» mellom leveranser fra skjærebedrifter til foredlingsindustrien. Denne «marginen» er i gjennomsnitt lav (–0,2 prosent av skjærebedriftenes salgspris beregnet for alle produkter), og er derfor

³⁴ Til en sammenligning kan en i en presentasjon av marginer i andel av utsalgspris til forbruker åpne for den feiltolkning at noen har økt marginene i kroner når priser/marginer går ned på andre ledd i verdikjeden.

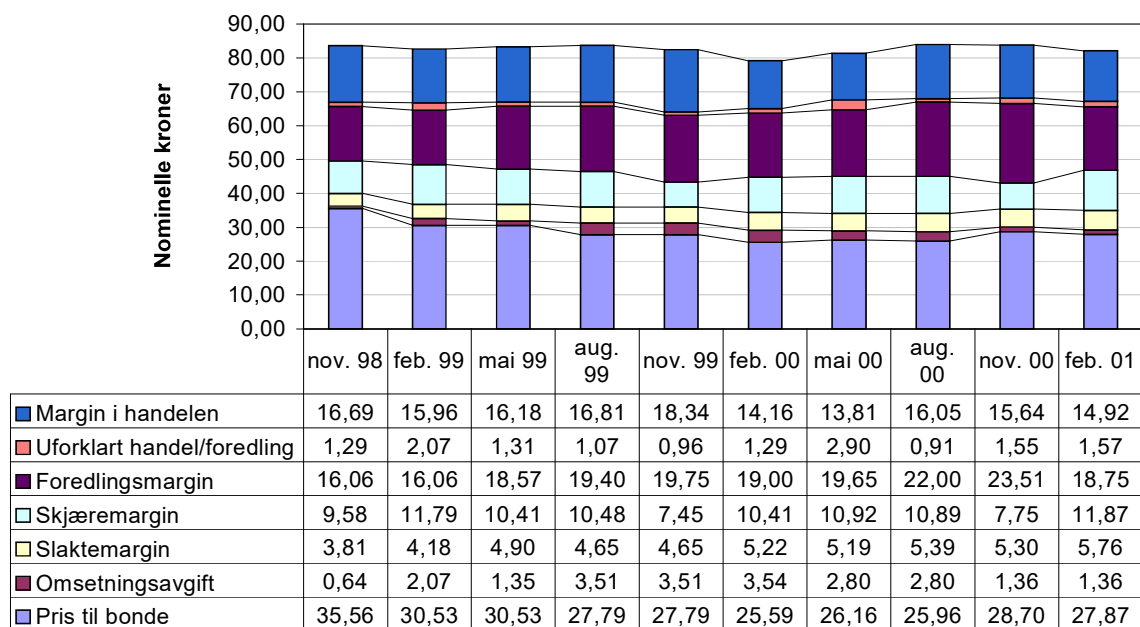
ikke presentert på samme måte som «uforklart margin» mellom industri og handel.³⁵ Prisen for skåret vare er da beregnet som et gjennomsnitt av oppgitt pris fra skjærebedrifter og industrien.

I Figur 4.6 til 4.8 presenteres priser og marginer på produkter gruppert som storfe, svin og blandede kjøttprodukter hver for seg. På grunn av at ulike deler av helt slakt har ulik verdi ved nedskjæring, vil skjæremarginen variere sterkt mellom de ulike gruppene. Blandede kjøttprodukter som pølser, kjøttpudding o.l. inneholder kjøttblandinger med lav verdi, mens rene produkter av svin og storfe i større grad inneholder de mer edle deler av det hele slaktet. Derfor får blandede produkter konsekvent en lav (og til dels negativ) beregnet skjæremargin, mens rene produkter av svin og storfe får en relativt høy beregnet margin på skåret vare. For skjæremarginen gir det derfor lite mening å vurdere marginer på enkeltprodukter eller mindre grupper produkter. For en skjærebedrift er det marginer på all skåret vare fra et slakt under ett som er av betydning for lønnsomheten, ikke på enkeltprodukter.

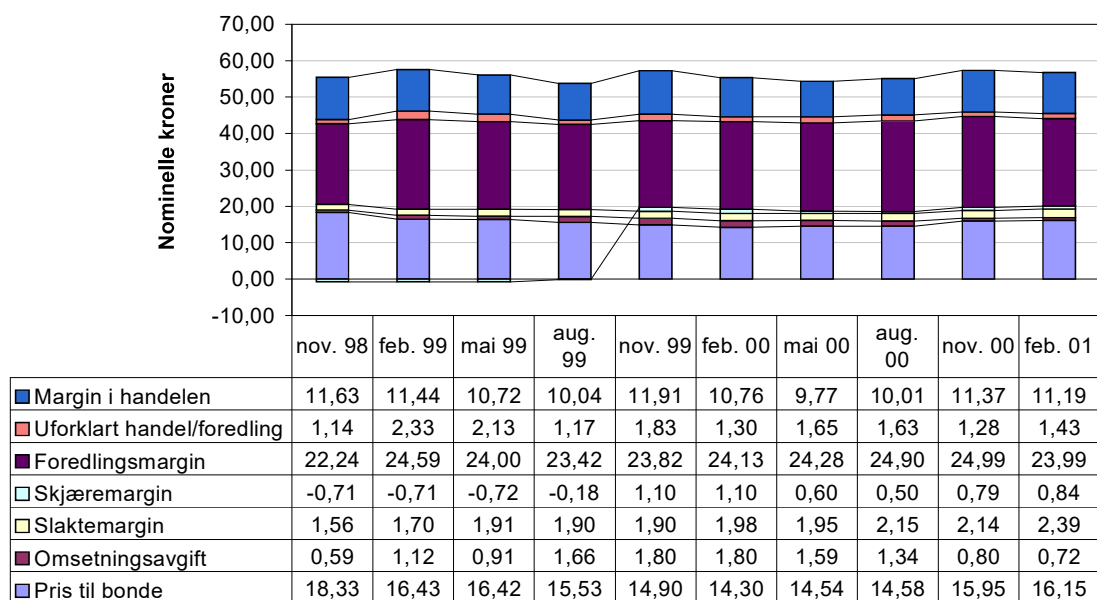

Figur 4.6 Bruttomarginer i kroner på alle ledd i verdikjeden for produkter av storfe

³⁵ Se avsnitt 4.2 for nærmere drøfting av uforklarte marginer.

Figur 4.7 Bruttomarginer i kroner på alle ledd i verdikjeden for produkter av svin

Figur 4.8 Bruttomarginer i kroner på alle ledd i verdikjeden for blandede kjøttprodukter

Figur 4.6 – Figur 4.8 viser at det er relativt stor variasjon på bruttomarginer på tvers av produktgruppene. Størst er variasjonen i foredlingsindustrien, med høye bruttomarginer på blandede produkter i forhold til produkter av svin og storfe. En årsak kan være at blandede produkter er av en høyere foredlingsgrad, der ressursbruken i foredlingsindustrien både av arbeidskraft og andre innsatsfaktorer kan være større

enn for de mer rene kjøttprodukter som inngår i gruppene svin og storfe. På den annen side har handelen generelt lavere margin på de blandede produkter. Forklaringen kan være at arbeidsdelingen i verdikjeden varierer mellom produkter av høy og lav bearbeidingsgrad. De rene kjøttprodukter behandles i større grad i butikken (skjæring i skiver, pakking), mens foredlede produkter i all hovedsak er ferdig pakket av industrien.³⁶ For handelen kan det derfor være mindre arbeid (og dermed kostnader) knyttet til omsetning av blandede produkter enn for mer rene kjøttprodukter.

En ser også at de beregnede priser på helt slakt og avregningspris til bonde varierer mellom produktgruppene, og er særlig lav for blandede kjøttprodukter. Årsaken til det er at priser/marginer på slaktet er beregnet i forhold til den mengde slakt som går med i produksjonen per kg av de enkelte sluttprodukter. For rene kjøttvarer er forholdet nær 1:1, for spekede varer går det med mer enn én kg råvare til å produsere en kg ferdig produkt, bl.a. på grunn av tørkesvinn. I mer bearbeidede produkter inngår det ofte en rekke andre råvarer, slik at råvarebruken av svin og storfe er en del mindre enn vekten av sluttproduktet. I Tabell 4.1 vises råvareforbruk av storfe og svin per kg sluttprodukt for den enkelte varegruppe. Det er lite variasjon i råvarebruken over tid, selv om første periode skiller seg litt ut pga. manglende data. Det er i studien ikke tatt hensyn til at enkelte aktører foretar reseptoptimering, ettersom at aktørene i næringen ikke har kunnet gi tall for dette.³⁷

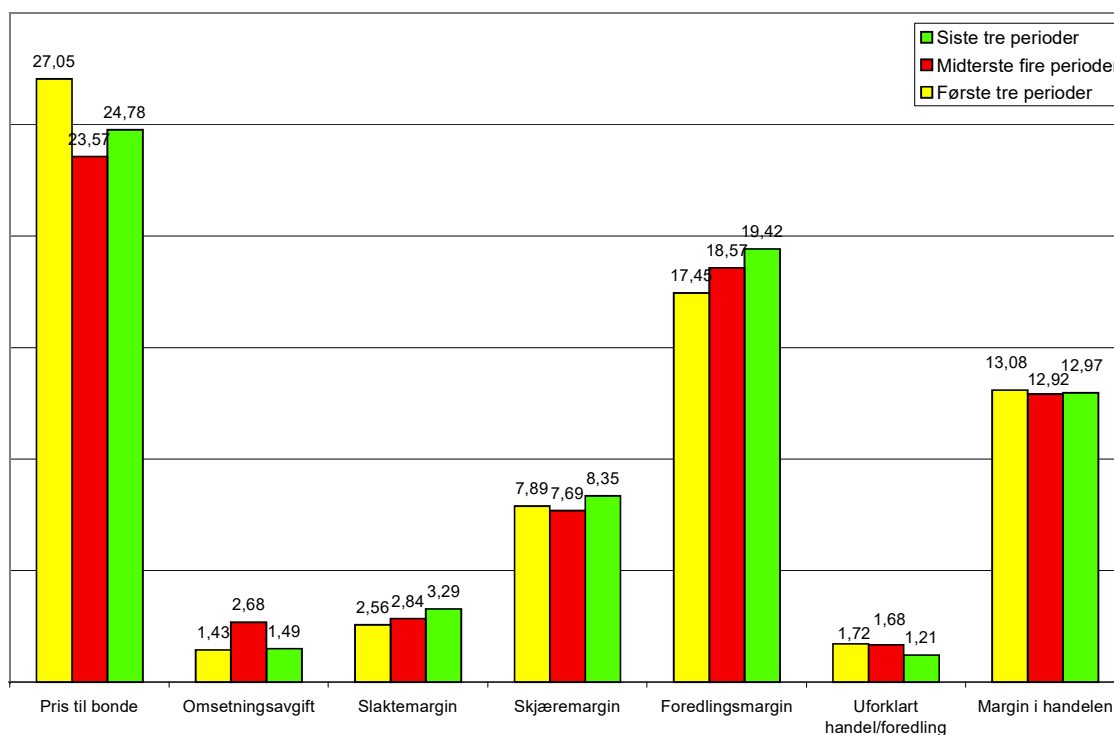
Tabell 4.1 Forbruk av råvarer (skåret) av storfe og svin per kg sluttprodukt i prosent. Veiet gjennomsnitt

	nov. 98 – mai 99		aug. 00 – feb. 01	
	Storfe	Svin	Storfe	Svin
Alle produkter	40,6	49,5	40,5	48,8
Storfeprodukter	97,1	0,05	97,1	0,05
Svineprodukter	–	127,5	–	126,2
Blandede kjøttprodukter	21,5	36,7	21,5	37,0

³⁶ Effekten på bruttomarginer av endringer i arbeidsdelingen i verdikjeden er ikke studert nærmere. Med endringer i arbeidsdelingen menes f.eks. at distribusjonsoppgaver overtas av handelen, eller at handelen går over fra å skjære og pakke kjøttprodukter i butikken til å kjøpe inn ferdig pakkeproduser fra industrien (industripakkeproduser). Endring kan også være knyttet til at foredlingsindustrien kjøper råvarer av høyere foredlingsgrad enn tidligere, f.eks. ferdige blandinger til produksjon av pølser eller ferdig utskårne skinker til produksjon av spekeskinke. Verken handelen eller de ulike industrileddene har imidlertid oppgitt at det har vært endringer i arbeidsdelingen i verdikjeden på de produkter vi har undersøkt, og det har derfor vært lite grunnlag for å studere slike endringer i denne studien.

³⁷ For å regne seg videre bakover til tilsvarende mengde helt slakt før bein og avfall er skåret ut, multipliseres storfe med 1,25 og svin med 1,05, jf. avsnitt 3.3. For svin kommer en da til helt slakt *uten* hode og labber. Multiplikasjon med faktoren 1,095 gir mengde helt slakt *med* hode og labber.

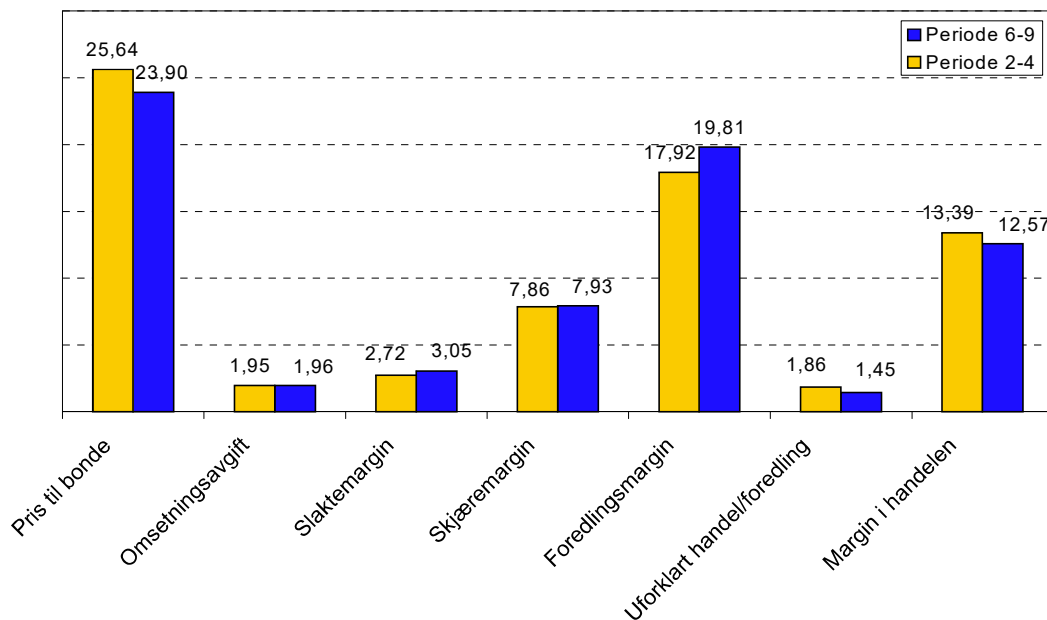
Som drøftet over bør ikke svingninger fra én periode til den neste tillegges større vekt ved vurdering av resultatene, en bør heller se på trendene over noe tid. I Figur 4.9 presenteres gjennomsnittlige bruttomarginer for de første og siste tre måletidspunkter i undersøkelsen, samt de fire mellomliggende perioder.

Figur 4.9 Gjennomsnittlige marginer i nominelle kroner per kg sluttprodukt for alle produkter på alle nivå i verdikjeden, første tre perioder (nov. 98 – mai 99), midterste fire perioder (aug. 99 – mai 00) og siste tre perioder (aug. 00 – feb 01)

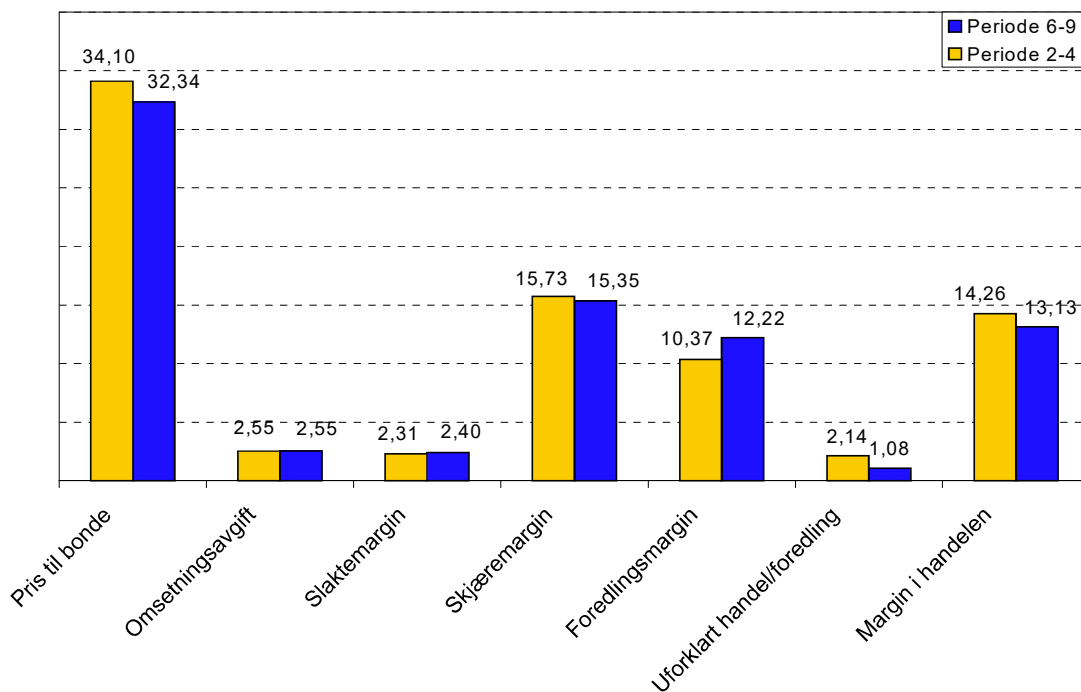
De klareste utviklingstrekkene i Figur 4.9 er en økning i slaktemarginen og marginer i foredlingsindustrien i nominelle kroner, mens marginene i handelen er relativt konstante. Avregningspris til bonden er som nevnt over fallende en stund, men øker noe mot slutten av undersøkelsen

Dersom en utelater første måletidspunkt som er november 1998 pga. at det mangler data fra flere av kjedene i detaljhandelen, samt utelater siste periode pga. at tiltak mot kugalskap kan ha endret kostnadsbildet vesentlig på enkelte ledd, blir resultatet imidlertid lite endret, se Figur 4.10.

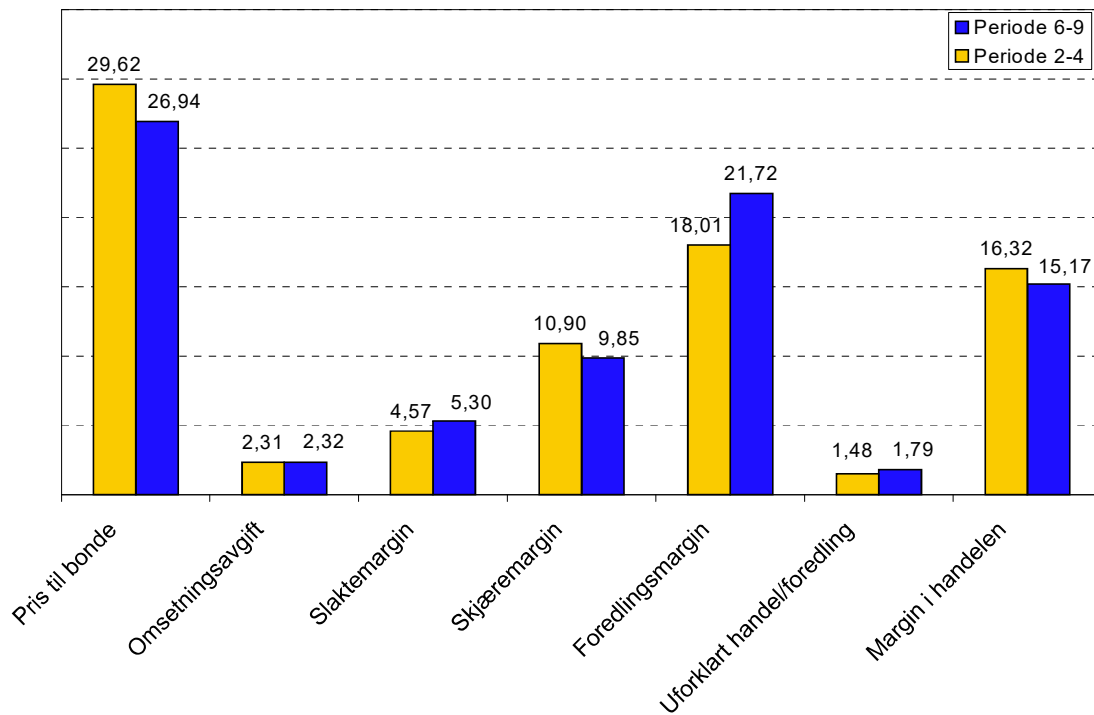

Figur 4.10 Gjennomsnittlige marginer i nominelle kroner per kg sluttprodukt, feb. 99 – aug. 99 og mai 00 – nov. 00, alle produkter i utvalget

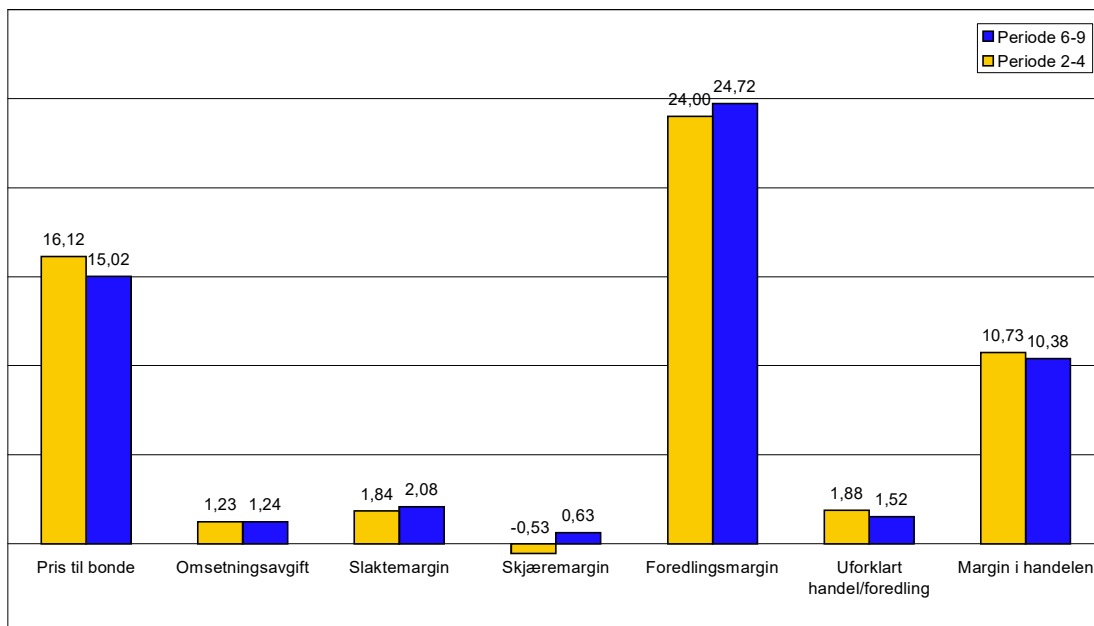
I Figur 4.11 – Figur 4.13 er marginer for første og siste tre perioder for hhv. storfe og blandede produkter presentert, når en ser bort fra aller første og siste periode.

Figur 4.11 Gjennomsnittlige marginer i nominelle kroner per kg sluttprodukt, feb. 99 – aug. 99 og mai 00 – nov. 00, alle produkter av storfe i utvalget

Figur 4.12 Gjennomsnittlige marginer i nominelle kroner per kg sluttprodukt, feb. 99 – aug. 99 og mai 00 – nov. 00, alle produkter av svin i utvalget

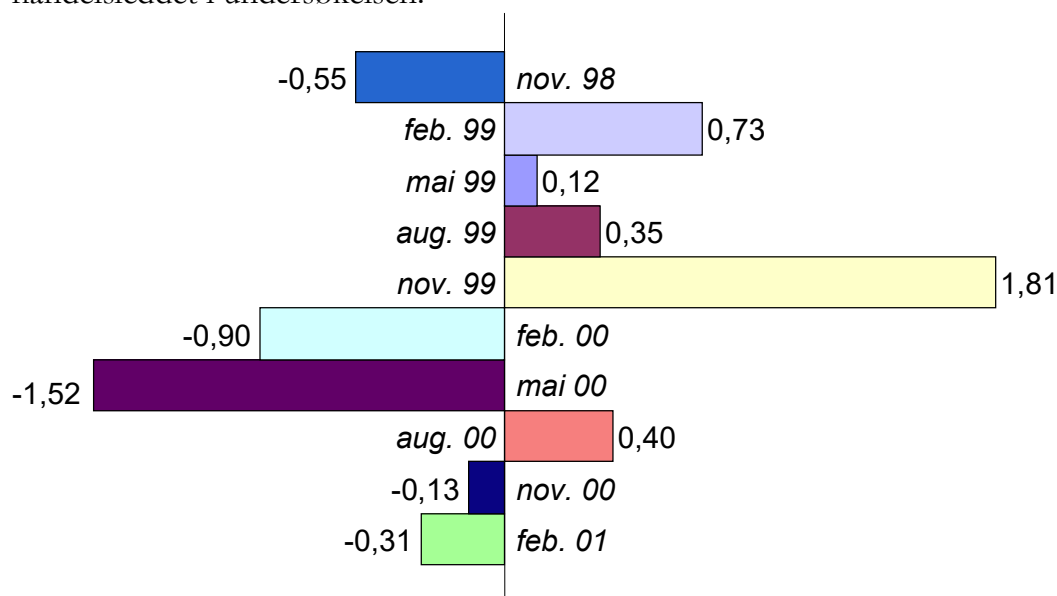

Figur 4.13 Gjennomsnittlige marginer i nominelle kroner per kg sluttprodukt, feb. 99 – aug. 99 og mai 00 – nov. 00, alle blandede kjøttprodukter i utvalget

Det generelle bilde av utvikling i marginer i kroner endres lite på tvers av varegruppene. Slaktemarginen på svin ser ut til å være høyere enn slaktemarginen på storfe i kroner. En årsak til dette er den metode som er valgt i studien, der marginer i kroner er beregnet per kg sluttprodukt. Som det fremgår av Tabell 4.1 på side 41 er forbruket av råvarer høyere per kg sluttprodukt av svin enn av storfe. På den annen side har flere aktører i næringen oppgitt at det er langt mindre arbeid forbundet med nedskjæring av svin enn av okse. Slaktemarginen tar heller ikke hensyn til verdien av biprodukter som hud og innmat fra slakting. Biproduktverdien har generelt vært betydelig høyere for storfe enn for gris.

4.3 Bruttomarginer på de enkelte ledd i verdikjeden

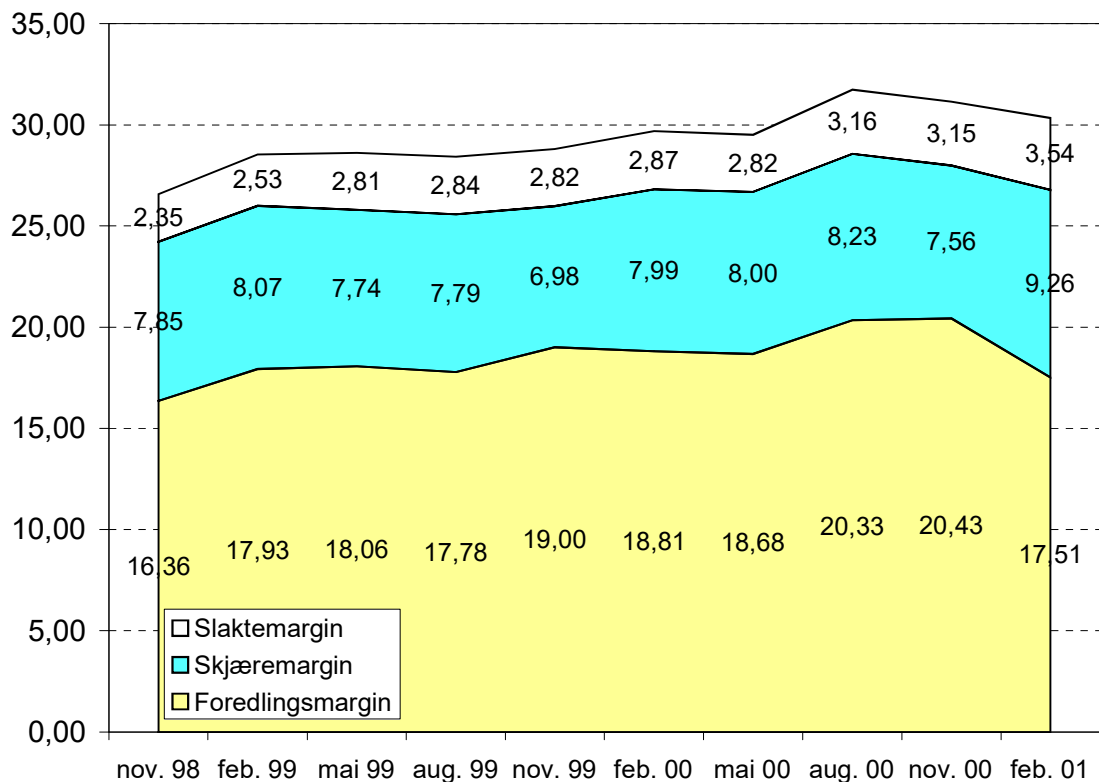
I Figur 4.14 presenteres avvik over tid fra gjennomsnittlige marginer for handelsleddet i undersøkelsen.

Figur 4.14 Bruttomarginer i handelen, avvik fra gjennomsnittlig bruttomargin (kroner 12,68) per kg forbruksvare, nominelle kroner, alle produkter i undersøkelsen

Marginene på handelsleddet er økende gjennom 1999, for så å reduseres betydelig våren 2000. Deretter øker marginene noe igjen, men ikke tilbake til det nivå de var på i 1999. Variasjonen mellom høyeste og laveste margin er hele 30 prosent, hvilket til dels kan forklares med tilbudskampanjer for enkelte produkter i utvalget med stor betydning.

I Figur 4.15 presenteres marginer i industrileddene slakting, skjæring og foredling. Som drøftet i kapittel 3.2 er flere aktører, deriblant kjøttssamvirket, integrert over disse leddene. Derfor vil bruttomarginer på de ulike funksjoner på industrisiden til en viss grad være betinget av fordeling av marginer innad i de enkelte konsern. Alle industribedrifter som har svart på undersøkelsen har imidlertid oppgitt at de har reelle interntpriser på de interne leveranser det er oppgitt priser for.

Figur 4.15 Bruttomargin i industrien, fordelt på slakting, skjæring og foredling, alle produkter i undersøkelsen. Nominelle kroner

Foredlingsindustrien har hatt økende bruttomarginer på produktene i utvalget gjennom hele undersøkelsesperioden. Unntaket er et relativt kraftig fall i marginene med 14 prosent over årsskiftet 2000/2001, jf. Figur 4.15. Bakgrunnen for fallet i marginer på foredlingsleddet er i hovedsak en økning i råvareprisene. Skjæremarginen viser lite tegn til trender unntatt at den i februar 2001 øker vesentlig, til et nivå 19 prosent over gjennomsnittlig skjæremargin i øvrige perioder. En mulig forklaring kan ligge i kostnader som følge av innføringen av beskyttelsestiltak mot kugalskap fra årsskiftet. Slaktemarginen er i likhet med foredlingsmarginen også økende, fra kroner 2,53 i februar 1999 til kroner 3,54 i februar 2001.

4.4 Oppsummering

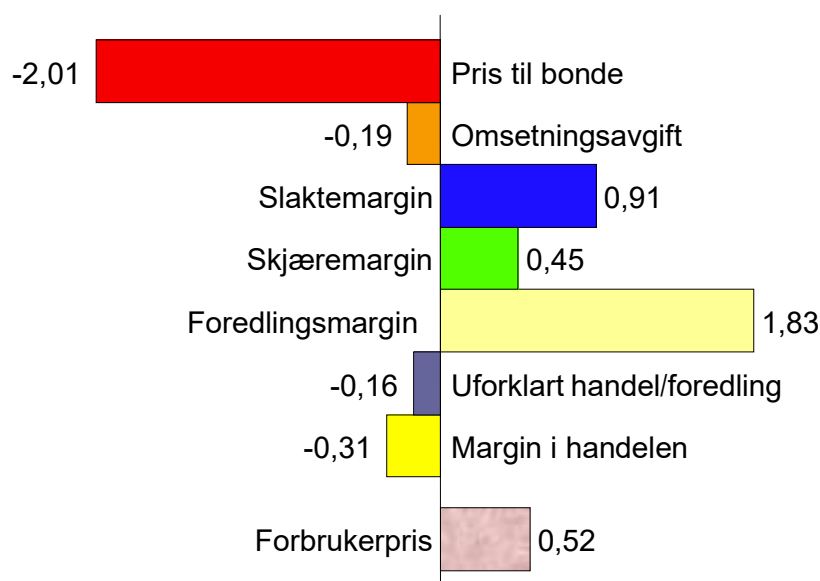
Avregningsprisen til bonde var fallende frem mot sommeren 2000, men har siden tatt seg noe opp igjen (se Figur 4.4 og Figur 4.9). Omsetningsavgiften varierer ut fra markedsreguleringsbehovet. Når omsetningsavgiften øker, går prisen til bonden ned og motsatt når omsetningsavgiften reduseres.

Generelt har marginene i kjøttindustrien samlet sett økt frem mot vinteren 2000/2001, jf. Figur 4.15.³⁸ Marginene på slakting er jevnt økende, og øker med hele 24,5 prosent i undersøkelsesperioden om en ser bort fra første og siste periode (om en tar med februar 2001 er økningen på hele 40 prosent). Bruttomarginene på nedskjæring av slakt er lite endret i nominell kroneverdi i perioden, med unntak for et kraftig hopp i siste periode, februar 2001.

Foredlingsindustrien har økt marginene på produktene i utvalget jevnt i perioden, med unntak for siste periode, februar 2001. Fra februar 1999 til november 2000 økte bruttomarginen i foredlingsindustrien i gjennomsnitt med 14 prosent, men de falt tilbake tilsvarende over årsskiftet til februar 2001. Det er for tidlig å si om fallet i marginen over årsskiftet er et uttrykk for vedvarende endring eller om det skyldes at økte råvarepriser ennå ikke er overveltet til utsalgsprisene.

Marginene i handelen er relativt lite endret fra begynnelsen til slutten av undersøkelsesperioden. Bruttomarginene i siste tre perioder (høst/vinter 2000/2001) er noe lavere enn i de første tre perioder (vinter/vår 1998/1999) (0,9 prosent), men det var en relativt kraftig økning i handelens marginer frem mot slutten av 1999 før de falt markant i 2000. Om en ser bort fra første og siste observasjon er det en nedgang i bruttomarginen i handelen på 6,5 prosent fra vår/sommer 1999 til sommer/høst 2000.

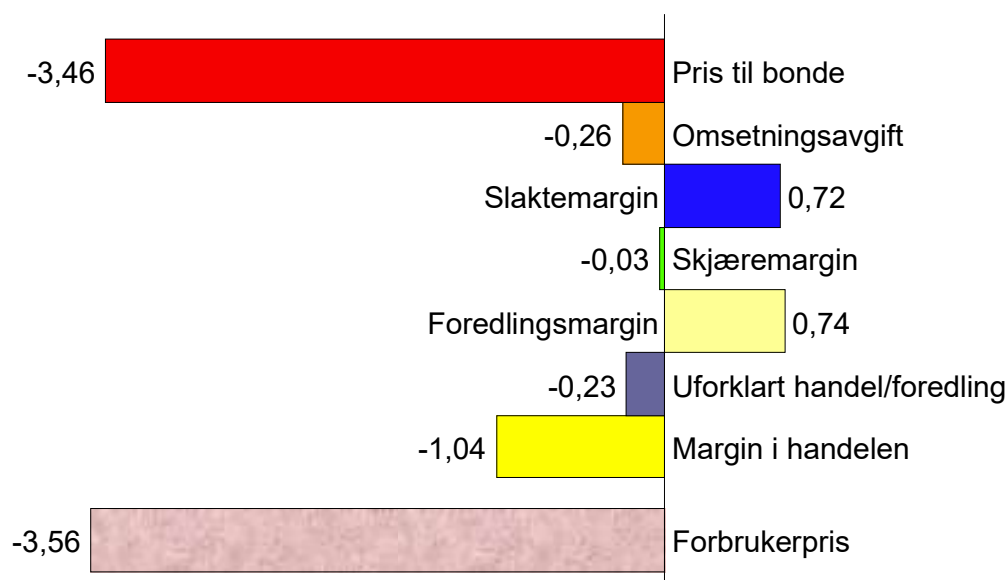
Endringene i marginer fra vinteren 1998/1999 til vinteren 2000/2001 er illustrert i Figur 4.16.

³⁸ I en analyse av regnskapstall for 1999 for den private del av kjøttindustrien skriver Kjøttbransjens servicekontor (2001): «Bedriftenes bruttofortjeneste øker betydelig, og er oppe på toppnivå, som i årene 1988 – 90. Bedringen kommer fra reduserte råvarekostnader, i en periode med overskudd på kjøtt [...]. Til tross for lavere råvarepriser har det vært mulig å øke netto salgspris.»

Figur 4.16 Endring i bruttomargin i nominelle kroner per kg forbruksvare fra vinteren 1998/1999 til vinteren 2000/2001, alle produkter i undersøkelsen

Figur 4.16 beskriver endringer i marginer i nominelle kroner. Generelt har forbrukerprisene på kjøttproduktene i undersøkelsen økt mindre enn økningen i konsumprisindeksen (den generelle konsumprisindeksen, ikke delindeks for kjøtt) i undersøkelsesperioden. Mens forbrukerprisene økte med 6,8 prosent fra november 1998 til februar 2001,³⁹ økte prisene på kjøttproduktene i utvalget med 1,8 prosent i samme periode. Hvis en pga. dataproblemer beskrevet over ser på prisutviklingen for kjøttprodukter fra februar 1999 til februar 2001 gikk prisen på produktene i undersøkelsen *ned* med 1,0 prosent, mens KPI økte med 6,0 prosent. I Figur 4.17 er endringen i marginer fra vinteren 1998/1999 til vinteren 2000/2001 som beskrevet i Figur 4.16 over, justert for endringen i konsumprisindeksen.

Figur 4.17 Endring i bruttomargin i KPI-justerte kroner per kg forbruksvare fra vinteren 1998/1999 til vinteren 2000/2001, alle produkter i undersøkelsen

Selv om marginene justeres for generell prisstigning, er fortsatt marginen på slakteleddet og i foredlingsindustrien økende over perioden, mens pris til bonde og marginer på andre ledd faller, slik at forbrukerprisen faller vesentlig. Som drøftet flere steder i rapporten, er datakvaliteten fra november 1998 svakere enn for øvrige perioder i studien, og tiltak mot kugalskap får virkning vinteren 2000/2001. Bildet vil ikke endres i særlig grad om en utelater observasjonene fra november 1998 og vinteren 2000/2001, selv om den KPI-justerte økningen i foredlingsmarginen er mindre på grunn av fallet i foredlingsmarginen i februar 2001 som illustrert i Figur 4.15 over.

³⁹ Justert for økningen i merverdiavgift per 1. januar 2001.

Behov for ytterligere analyser

Som drøftet i kapittel 3 og i avsnitt 4.2 er det flere usikkerhetsmomenter en bør være oppmerksom på ved tolkning av resultatene fra studien. I et videre arbeid med studier av marginutviklingen på kjøttprodukter og andre produkter vil følgende muligheter være interessant å studere:

- Konsekvenser av BSE-tiltak, hvordan blir kostnadene overveltet til andre ledd i verdikjeden
- Hvordan vil den senere tids økning i råvareprisene slå ut på marginene på andre ledd i verdikjeden over tid?
- Nærmere studie av endringer i arbeidsdeling i verdikjeden over tid og konsekvenser for bruttomarginer
- Mulighet for metodeforbedring; f.eks. bør bedre innsamlingsrutiner for data (det er vanskelig å få historiske data av god kvalitet) og muligheten for bedre periodisering av data som tar hensyn til gjennomsnittlig ledetid for ulike produkter vurderes
- Undersøkelse av nivået på bruttomarginer i Norge sammenlignet med andre land, særlig Sverige og evt. Danmark.

Litteratur

- ACNielsen, 2000. *Markedsrapporten 2000, Dagligvarer i Norge*. ACNielsen Norge AS, Oslo.
- ACNielsen, 2001. *Markedsrapporten 2001, Dagligvarer i Norge*. ACNielsen Norge AS, Oslo.
- BFJ (Budsjettnemnda for jordbruket), 2000. *Totalkalkylen for jordbruket. Jordbrukets totalregnskap 1998 og 1999. Jordbrukets totalbudsjett 2000*. Budsjettnemnda for jordbruket, Oslo.
- BFJ (Budsjettnemnda for jordbruket), 2001. *Totale kostnader ved kugalskapstiltak*. Utredning nr. 4. Budsjettnemnda for jordbruket, Oslo.
- Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene, 2001. *Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2000–2001*. Rapport nr. 1/2001. Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene, Oslo.
- Forsell, L., S. Kallbekken, J. Løyland & N.K. Nersten, 2001. *Kostnader ved tiltak relatert til kugalskap (BSE)*. Notat Nr. 2001–1. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, Oslo.
- Haga, B.M., S. Berge, A. Haglerød & A. Hegrenes, 1997. *Struktur og lønnsomhet i dagligvarehandelen*. NILF-rapport 1997:2. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, Oslo.
- Kjøttbransjens Servicekontor, 2001. *Normtallsanalyse for industribedrifter 1999*. Kjøttbransjens Servicekontor, Oslo.
- Løyland, J. og R. Gudem, 2000: *Matpriser 1980–2000. Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser*. NILF-rapport 2000:3. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, Oslo
- Nersten, N.K. (red.) 2001. *Utsyn over norske landbruk. Tilstand og utviklingstrekk 2001*. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, Oslo. (I trykk.)
- Selnes, F., 2000. *En verdiskapende varehandel. Fra lokale kjøpmenn til internasjonale strateger*. Forskningsrapport 10/2000. Institutt for markedsføring, Handelshøyskolen BI, Sandvika.
- SSB (Statistisk sentralbyrå), per. publ. *Regnskapsstatistikk, aksjeselskaper*. For 1995–97. Vev: http://www.ssb.no/vis/emner/10/nos_regnskap/main.html, lastet ned 10.05.2001.
- SSB (Statistisk sentralbyrå), 2000. *Forbrukerundersøkelsen 1999*. Vev: <http://www.ssb.no/emner/05/02/fbu/tab-2000-12-18-01.html>, lastet ned 02.05.2001.
- SSB (Statistisk sentralbyrå), 2001. *Industristatistikk. Strukturtall, 1999*. Vev: <http://www.ssb.no/emner/10/07/sti/>, lastet ned 04.05.2001.

- Strand, M.M. & E.A. Aas 2001: *Prismarginer for kjøtt. 1989–1999*. Rapport nr. 1-2000 SIFO. Statens institutt for forbruksforskning, Lysaker
- Strøm, Ø. (red) 1999: *Matens pris*. NILF-rapport 1999. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, Oslo